วารสาร
ประวัติศาสตร์
ธรรมศาสตร์

THE THAMMASAT JOURNAL OF HISTORY

ประติมานวิทยาและการกำหนดอายุสมัย ของแผ่นไม้จำหลักประดับมิห์รอบของมัสยิดต้นสน

The Iconography and Historical Dating of Carved Wooden Mihrab at Tonson Mosque

มนวัธน์ พรหมรัตน์
manawat promrat

อาจารย์สำนักวิชาศิลปศาสตร์
มหาวิทยาลัยวลัยลักษณ์
E-mail: manawat.promrat@gmail.com

บทคัดย่อ

บทความชิ้นนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาความหมายของแผ่นไม้จำหลักประดับมิห์รอบของมัสยิดต้นสนด้วยหลักประติมานวิทยาและวิเคราะห์รูปแบบทางศิลปะเพื่อกำหนดอายุสมัย เนื่องจากแผ่นไม้จำหลักดังกล่าวยังคงไม่มีผู้ใดทราบประวัติความเป็นมาที่ชัดเจน ผลจากการศึกษาประติมานวิทยาพบว่าแผ่นไม้ดังกล่าวสะท้อนให้เห็นถึงมโนทัศน์เรื่องจักรวาลวิทยาของอิสลามที่เน้นความเป็นเอกภาพและเดชานุภาพของพระเจ้าและความเป็นศาสนทูตของมุฮัมมัดเป็นศูนย์กลาง นอกจากนี้ยังบรรจุเอาสัญลักษณ์และความหมายของหลักการอิสลามไว้อย่างครบถ้วนทั้งหลักศรัทธาและหลักปฏิบัติจากการศึกษารูปแบบของแผ่นไม้เพื่อกำหนดอายุสมัยพบว่ามีระบบการจัดวางจักรวาลวิทยาแบบเดียวกับลายมงคลบนรอยพระพุทธบาทสมัยต้นรัตนโกสินทร์ช่วงรัชกาลที่ 3 เมื่อวิเคราะห์ร่วมกับหลักฐานทั้งหลักฐานทางประวัติศาสตร์และประวัติศาสตร์ศิลปะ จึงสรุปได้ว่าศิลปกรรมบนแผ่นไม้ดังกล่าวสร้างขึ้นในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นพร้อมกับการสร้างมัสยิดหลังใหม่จากเดิมที่เป็นไม้มาเป็นอิฐราวสมัยรัชกาลที่ 2 ถึงรัชกาลที่ 3

คำสำคัญ: มิห์รอบ, มัสยิดต้นสน, ศิลปะอิสลาม

Abstract

This article aims; 1) to study the meaning of the carved wooden mihrabin Tonson mosque by iconographic analysis, and 2) to date this mirhab through its form of art. The study reveals that the carved wooden mihrab reflects the concept of Islamic cosmology which positioned the oneness and the power of Allah, and the prophethood of Muhammad at the center. Moreover, it comprises many symbols and meanings of 5 Pillars of Islam and 6 Articles of Faith. According to the similar form of art with the Buddha's footprints in the reign of King Rama III, this carved wooden mirhab is the art of early Rattanakosin Period. It might be invented at the time of the mosque reconstruction between the reigns of King Rama II to King Rama III.

Keyword: mirhab, Tonson Mosque, Islamic Art

1. บทนำ

มัสยิดต้นสน บริเวณคลองบางกอกใหญ่ เป็นมัสยิดที่มีประวัติความเป็นมาเก่าแก่ยาวนาน แม้จะไม่มีประวัติการก่อตั้งมัสยิดอย่างเป็นลายลักษณ์อักษร แต่ปรากฏหลักฐานว่ามีชุมชนมุสลิมอาศัยอยู่บริเวณดังกล่าวสืบย้อนไปได้ถึงสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนกลาง ดังปรากฏในสมุดข่อยของคนในชุมชนมัสยิดต้นสน และบันทึกของราชทูตฝรั่งเศสสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช สืบเนื่องมาจนถึงสมัยกรุงธนบุรี[1] ศิลปกรรมเก่าแก่ที่คงเหลืออยู่ซึ่งได้รับการกล่าวขานว่าเป็นของดั้งเดิมคู่กับมัสยิดมาตั้งแต่สมัยกรุงธนบุรี ได้แก่แผ่นไม้จำหลักประดับมิห์รอบ (สิ่งก่อสร้างที่ใช้ระบุทิศทางสำหรับการผินหน้าในเวลาละหมาด) กล่าวกันว่าเป็นแผ่นไม้ประดับมัสยิดเก่าที่เสียหายตอนกรุงแตกและถูกพบลอยมาติดที่ท่าน้ำหน้ามัสยิดและสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีได้พระราชทานให้แก่มัสยิดจนถือเป็นของสำคัญมาจนปัจจุบัน[2] (ภาพที่ 1)

แผ่นไม้จำหลักดังกล่าวนี้ถือได้ว่าเป็นศิลปกรรมอิสลามที่มีความเก่าแก่ที่สุดชิ้นหนึ่งที่พบในประเทศไทย หากแต่ยังคงขาดการศึกษาตีความรายละเอียดต่างๆ บนแผ่นไม้จำหลักนี้ ในส่วนของนักวิชาการมุสลิมมีเพียงแต่การอธิบายภาพ รวมถึงอายะฮฺ (วรรค) ในคัมภีร์

[1] อาดิศร์ อิดรีส รักษมณี, *มัสยิดในกรุงเทพฯ* (กรุงเทพฯ: มติชน, 2557), 99-100.

[2] สรยุทธ ชื่นภักดี อ้างใน วสมน สาณะเสน, “แนวคิด รูปแบบ และพัฒนาการของมิห์ร็อบ มัสยิดต้นสน เขตบางกอกใหญ่ กรุงเทพมหานคร,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2557), 122.

ภาพที่ 1 มิห์รอบและแผ่นไม้จำหลัก ถ่ายราว 2470-2490
ที่มา: วสมน สาณะเสน, 2557, 122.

อัลกุรอานและข้อความอื่นๆ ที่ปรากฏบนแผ่นไม้โดยไม่ได้มีศึกษาการตีความในเชิงประติมานวิทยาของสัญลักษณ์และถ้อยคำต่างๆ ว่าสัมพันธ์กับคติความเชื่อในเชิงศาสนาอย่างไร[3] ขณะที่งานศึกษาในเชิงศิลปกรรมของวสมน สาณะเสน เสนอว่าแผ่นไม้จำหลักนี้มีลวดลายลายแบบศิลปะอยุธยาตอนปลาย และอาจสัมพันธ์กับการสร้างมัสยิดกุฎีใหญ่โดยออกญาราชวังสนเสนี (มะหะมุด) ในปี 2231[4]

อย่างไรก็ตามงานชิ้นนี้มุ่งศึกษาแนวคิด รูปแบบและพัฒนาการของมิห์รอบของมัสยิดต้นสน จึงมิได้มีการศึกษาความหมายเชิงสัญลักษณ์ของแผ่นไม้จำหลักอย่างละเอียด บทความนี้มีจุดประสงค์เพื่อศึกษาตีความเชิงประติมานวิทยาที่สัมพันธ์กับคติความเชื่อในศาสนาอิสลามและศึกษารูปแบบของแผ่นไม้จำหลักเพื่อกำหนดอายุสมัย อันจะทำให้เกิดความเข้าใจในวิธีคิดเกี่ยวกับศาสนาในบริบทของยุคสมัยที่แผ่นไม้จำหลักได้ถูกสร้างขึ้นและสามารถเชื่อมโยงเข้ากับประวัติศาสตร์ของมุสลิมในสมัยอยุธยา-ต้นรัตนโกสินทร์ได้ด้วย

กรอบคิดการศึกษาเชิงประติมานวิทยาในบทความนี้ ผู้เขียนได้จากงานศึกษาของ Roelof van Straten กล่าวคือ 1.) การอธิบายความหมายระดับลึกขององค์ประกอบต่างๆ ที่ได้รับถ่ายทอดในแผ่นไม้จำหลักโดยช่างผู้สร้าง 2.) การสืบเสาะหาแหล่งที่มาของแรงบันดาลใจที่ช่างได้นำมาใช้ในการสร้างแผ่นไม้จำหลักทั้งจากข้อมูลเชิงวรรณศิลป์และทัศนศิลป์ 3.) การศึกษาและทำความเข้าใจแก่นของภาพบนแผ่นไม้จำหลัก

[3] การให้คำอธิบายประกอบฉบับเต็มเกี่ยวกับแผ่นไม้ดังกล่าว โปรดดูใน “ทัศนาประวัติศาสตร์มุสลิมที่มัสยิดต้นสน ตอนที่ 2,” เข้าถึงได้จาก https://www.youtube.com/watch?v=W0tRT0F7ppo&t=1407s

[4] วสมน สาณะเสน, 2557.

โดยเฉพาะด้านคติความเชื่อ เนื้อหา และพัฒนาการ[5]

2. ประติมานวิทยาของแผ่นไม้จำหลักประดับมิห์รอบของมัสยิดต้นสน

2.1 องค์ประกอบของแผ่นไม้จำหลัก

แผ่นไม้จำหลักประดับมิห์รอบของมัสยิดต้นสนถูกใช้เป็นเครื่องหมายบอกกิบลัต (ชุมทิศ-บ่งชี้ทิศทางสำหรับการผินหน้าไปยังอาคารบัยตุลลอฮ์ที่นครมักกะฮ์อันเป็นทิศศูนย์กลางของการละหมาด) มาตั้งแต่อดีตจนกระทั่งมีการปรับเปลี่ยนรูปแบบมิห์รอบครั้งล่าสุดในปี 2552 แผ่นไม้จำหลักดังกล่าวจึงถูกนำมาเก็บรักษาแยกไว้ต่างหาก ลักษณะของแผ่นไม้เป็นรูปซุ้มโค้งตวัดปลายแหลมเล็กน้อย มีความกว้าง 80 เซนติเมตร สูง 170 เซนติเมตร และหนา 4 เซนติเมตร เดิมเป็นงานปิดทองล่องชาดประดับมุกไฟก่อนที่จะถูกทาสีทับในภายหลัง[6] (ภาพที่ 2) องค์ประกอบของแผ่นไม้แบ่งเป็น 4 ส่วน คือ ส่วนกรอบ ส่วนบน ส่วนกลาง และส่วนล่าง ดังจะวิเคราะห์รายละเอียดและความหมายเชิงประติมานวิทยาของลวดลายรวมถึงข้อความที่ปรากฏดังนี้

[5] Straten, Roelof van. *An Introduction to Iconography* (New York: Taylor and Francis, 1994), 3-4.

[6] วสมน สาณะเสน, 2557, 130.

ภาพที่ 2 แผ่นไม้จำหลักประดับมิห์รอบของมัสยิดต้นสน
ที่มา: อาดิศร์ อิดรีส รักษมณี, 2557, 102.

ส่วนกรอบของแผ่นไม้จำหลัก

ลายช่อใบไม้มีผล

บริเวณรอบนอกสุดของกรอบปรากฏเป็นลายช่อใบไม้มีผลจำนวน 61 ช่อ (ภาพที่ 3) ซึ่งเมื่อรวมกับช่อใบไม้ที่ประดับมุมทั้งสี่ของส่วนกลางแผ่นไม้จำหลักอีกจำนวน 8 ช่อ รวมเท่ากับ 69 ช่อสามารถเทียบได้กับ ซูเราะฮฺ (บท) ที่ 69 ของกุรอาน คือ อัลหากเกาะฮฺมีเนื้อหาเกี่ยวกับวันแห่งการพิพากษาหรือวันกิยามะฮฺ โดยอายะฮฺ (วรรค) ที่ 23 ของบทนี้ได้กล่าวถึงผลไม้ในสวรรค์ซึ่งเป็นรางวัลตอบแทนของผู้ที่ทำดีว่า

> *"ในสวนสวรรค์อันสูงส่ง การเด็ด**ผลไม้**ของมันอยู่แค่เอื้อม พวกเจ้าจงกินดื่มอย่างเกษมสำราญเพราะสิ่งที่พวกเจ้าได้ปฏิบัติไว้ในวันเวลาที่ได้ผ่านมา* [69:22-24]" [7]

ขณะเดียวกันลายช่อใบไม้มีผลก็ยังเป็นเครื่องหมายของการลงโทษของอัลลอฮฺผู้เป็นพระเจ้าเพียงหนึ่งเดียวเนื่องด้วยความไม่เชื่อฟังของมนุษย์ จากเหตุการณ์เมื่อครั้งที่อาดัมได้ฝ่าฝืนคำสั่งของพระองค์ในการเข้าไปยุ่งเกี่ยวกับต้นไม้ต้องห้าม ดังปรากฏในซูเราะฮฺที่ 2:35-36 ความว่า

---

[7] ในที่นี้จะใช้ระบบการอ้างอิงข้อความจากคัมภีร์อัลกุรอาน คือ ตัวเลขด้านหน้าหมายถึงลำดับที่ของซูเราะฮฺ (บท) และตัวเลขด้านหลังหมายถึงลำดับที่ของอายะฮฺ (วรรค) เช่น 69: 22-24 หมายถึง ซูเราะฮฺที่ 69 อายะฮฺที่ 22-24 เป็นต้น โดยคำแปลภาษาไทยทั้งหมดอ้างอิงจาก สมาคมนักเรียนเก่าอาหรับประเทศไทย, *พระมหาคัมภีร์อัลกุรอาน* พร้อมคำแปลเป็นภาษาไทย, อัลมะดีนะฮฺอัลมุเนาวะเราะฮฺ: ศูนย์กษัตริย์ฟาฮัด เพื่อการพิมพ์อัลกุรอาน, 2542.

ภาพที่ 3 ลายช่อใบไม้มีผล
ที่มา: ปรับปรุงจากภาพ ใน วสมน สาณะเสน, 2557, 133.

"และเราได้กล่าวว่า โอ้ อาดัม! เจ้าและคู่ครองของเจ้าจงพำนักอยู่ในสวนสวรรค์นั้นเถิด และเจ้าทั้งสองจงบริโภคจากสวนนั้นอย่างกว้างขวาง ณ ที่ที่เจ้าทั้งสองปรารถนา และอย่าเข้าใกล้ต้นไม้ต้นนี้ (มิเช่นนั้นแล้ว) เจ้าทั้งสองจะกลายเป็นผู้อธรรมแก่ตัวเอง ภายหลังชัยฏอน (ซาตาน) ได้ทำให้ทั้งสองนั้นพลั้งพลาดไปเนื่องจากต้นไม้ต้นนั้น แล้วได้ทำให้ทั้งสองคนออกจากที่ที่เคยพำนักอยู่ (ออกจากสวรรค์)"

การนำลายช่อใบไม้มีผลมาประดับที่กรอบของแผ่นไม้จำหลักจึงเป็นการแสดงย้ำเตือนให้เห็นถึงการตอบแทนความดีและการลงโทษต่อความชั่วโดยพระเจ้าต่อมวลมนุษย์นั่นเอง

บริเวณกรอบด้านล่างมีร่องรอยที่เกิดจากไฟไหม้ซึ่งเชื่อกันว่าเป็นร่องรอยความเสียหายที่เกิดขึ้นเมื่อมีไฟไหม้คราวเสียกรุง และแผ่นไม้นี้คงกระจัดกระจายลอยตามน้ำมาจนมีผู้พบในสมัยสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี วสมน สาณะเสน วิเคราะห์ว่าความเชื่อเรื่องแผ่นไม้ถูกไฟไหม้ลอยมาคราวเสียกรุงเป็น "ภาษาสัญลักษณ์" ที่แสดงถึงการเคลื่อนย้ายวัตถุศักดิ์สิทธิ์จากอยุธยามายังรัตนโกสินทร์ ซึ่งมุสลิมอาจหยิบยืมจากตำนานพระพุทธรูปลอยน้ำของชาวพุทธมาใช้ก็เป็นได้[8]

อย่างไรก็ดีเมื่อพิจารณาร่องรอยของการถูกไฟไหม้แล้วพบว่ามีอยู่เพียงเล็กน้อยบริเวณด้านล่างสุดของแผ่นไม้งานศึกษาชิ้นนี้จึงสันนิษฐานว่าแผ่นไม้ดังกล่าวไม่น่าจะเป็นร่องรอยความเสียหายจาก

[8] วสมน สาณะเสน, 2557, 122.

การถูกเผาไหม้ที่รุนแรง แต่น่าจะเป็นร่องรอยความร้อนจากการจุดเครื่องหอมและเทียนหน้ามิห์รอบตามธรรมเนียมของมุสลิมนิกายชีอะห์ซึ่งครั้งหนึ่งเคยใช้มัสยิดต้นสนเป็นพื้นที่ในการประกอบพิธีกรรมร่วมกับมุสลิมนิกายซุนนีซึ่งเป็นมุสลิมส่วนใหญ่ในชุมชน[9] การจุดเครื่องหอมและเทียนหน้ามิห์รอบของมุสลิมนิกายชีอะห์นั้นยังคงเป็นธรรมเนียมที่ปรากฏให้เห็นอยู่ในมัสยิดบางแห่งจนปัจจุบัน

ข้อความจากอายะฮฺในกุรอาน

ถัดจากวงนอกสุดของกรอบที่เป็นลายช่อใบไม้มีผลเป็นข้อความที่ตัดมาจากอายะฮฺต่างๆ ในกุรอานแบ่งเป็น 3 ส่วน คือ

1) ข้อความจากกรุอาน ซูเราะฮฺที่ 2:255 ความว่า "*อัลลอฮฺนั้นคือไม่มีผู้ที่ถูกเคารพสักการะใดๆ ที่เที่ยงแท้นอกจากพระองค์เท่านั้น ผู้ทรงมีชีวิต ผู้ทรงบริหารกิจการทั้งหลาย โดยที่การง่วงนอนและการนอนหลับใดๆ จะไม่เอาพระองค์ สิ่งที่อยู่ในบรรดาชั้นฟ้าและสิ่งที่อยู่ในบรรดาแผ่นดินนั้นเป็นของพระองค์ ใครเล่าคือผู้ที่จะขอความช่วยเหลือให้แก่ผู้อื่น ณ ที่พระองค์ได้ นอกจากด้วยอนุมัติของพระองค์เท่านั้น พระองค์ทรงรู้ทุกสิ่งที่อยู่เบื้องหน้าและสิ่งที่อยู่เบื้องหลังพวกเขา และพวกเขาจะไม่ล้อมสิ่งใดจากความรู้ของพระองค์ไว้ได้ นอกจากสิ่งที่พระองค์ทรงประสงค์เท่านั้น เก้าอี้พระองค์นั้นกว้างขวางทั่วชั้นฟ้าทั้งหลายและแผ่นดิน และการรักษามันทั้งสองก็ไม่เป็นภาระหนักแก่พระองค์ และพระองค์นั้นเป็นผู้ทรงสูงส่ง ผู้ทรงยิ่งใหญ่*"

[9] จุฬิศพงศ์ จุฬารัตน์ (2544) อ้างใน อาดิศร์ อิดรีส รักษมณี, 2557, 94-95.

อายะฮฺดังกล่าวของกุรอานเป็นที่รู้จักดีของมุสลิมในชื่อ “อายะฮฺกุรซียฺ” (เก้าอี้) ถือเป็นอายะฮฺสำคัญที่ใช้ในการป้องกันสิ่งชั่วร้าย ดังที่บันทึกไว้ในอัลหะดีษ[10] (บันทึกที่มาจากการจดจำสืบทอดกันมาว่าด้วยคำพูด แบบแผน วัตรปฏิบัติของนบีมุฮัมมัดผู้เป็นศาสนทูตที่ได้รับการสนับสนุนให้ปฏิบัติตาม) เกี่ยวกับอายะฮฺกุรซียฺว่า ผู้ที่อ่านอายะฮฺนี้ก่อนนอนจะได้รับการปกป้องคุ้มครองโดยอัลลอฮฺตลอดทั้งคืนและชัยฏอนจะไม่สามารถเข้าใกล้ได้จนถึงรุ่งสาง [เศาะฮีหฺ บุคอรีย์หะดีษที่ 5010] นบีมุฮัมมัดเองก็เคยใช้อายะฮฺนี้ขับไล่สิ่งชั่วร้ายที่ครอบงำชายชาวเบดูอิน [เฎาะอีฟอิบนุ มาญะฮ์ เล่มที่ 31 หะดีษที่ 3678] อีกทั้งยังยืนยันความสำคัญอีกว่า อายะฮฺกุรซียฺนี้เป็นยอดของอายะฮฺทั้งหลายในกุรอาน [เฎาะอีฟ ติรมีซีย์ เล่มที่ 45 หะดีษที่ 3119] ดังนั้นการประดับกรอบแผ่นไม้จำหลักด้วยอายะฮฺกุรซีจึงเป็นเสมือนการปัดเป่าสิ่งชั่วร้ายให้พ้นจากผู้ที่มากระทำอิบาดะฮฺ (การกระทำที่แสดงถึงความเคารพภักดีต่ออัลลอฮฺทุกประเภท เช่น การละหมาด การถือศีลอด) เบื้องหน้าแผ่นไม้ดังกล่าว

[10] ในที่นี้จะใช้ระบบการอ้างอิงข้อความจากอัลหะดีษ คือ 1. บอกระดับความน่าเชื่อถือของหะดีษ ซึ่งแบ่งออกตามความน่าเชื่อถือของสายรายงานที่เล่าสืบทอดต่อกันมา แบ่งได้เป็นหลายระดับ แต่โดยทั่วไปจะปรากฏระดับที่พบบ่อย คือ เศาะฮีหฺ หมายถึง หะดีษที่ปราศจากข้อบกพร่องเป็นหะดีษที่ถูกต้อง หะซัน หมายถึง หะดีษที่ดี มีความน่าเชื่อถือ (แต่น้อยกว่าเศาะฮีหฺ) และ เฎาะอีฟ หมายถึง หะดีษที่อ่อน มีความน่าเชื่อถือในระดับน้อย (ปราโมทย์ ศรีอุทัย, 2556: 20, 31, 46) ดังนั้นยิ่งความน่าเชื่อถืออยู่ในระดับสูงเท่าไหร่ แสดงถึงการยืนยันว่าเป็นสิ่งที่มาจากการกระทำของนบีมุฮัมมัดอย่างแท้จริง 2. บอกชื่อผู้บันทึก (ตาม ขนบ) ตามด้วยลำดับของหะดีษ เช่น เศาะฮีหฺ บุคอรีย์ หะดีษที่ 5010 หมายถึง หะดีษที่มีความน่าเชื่อถือในระดับสูงสุด บันทึกโดยบุคอรีย์ เป็นหะดีษลำดับที่ 5010 เป็นต้น ในบทความนี้ใช้ข้อมูลหะดีษทั้งหมดจากเว็บไซต์ https://sunnah.com/ แปลหรือเก็บความจากภาษาอังกฤษโดยผู้ศึกษาเอง

2) ข้อความจากซูเราะฮฺยุซุฟ 12: 64 ความว่า "*ดังนั้นอัลลอฮฺทรงเป็นผู้คุ้มกันที่ดียิ่ง และพระองค์เท่านั้นทรงเมตตายิ่งในหมู่ผู้เมตตาทั้งหมาย*" ข้อความดังกล่าวตัดตอนมาจากอายะฮฺซึ่งเป็นเหตุการณ์ตอนที่ยะอฺกูบ (ยาโคบ) ดุอาอฺ (การวิงวอนขอ) ต่ออัลลอฮฺให้ทรงคุ้มครองลูกชายของเขา (คือยูซุฟ-โยเซฟ) ข้อความดังกล่าวนี้ได้รับการยอมรับว่าเป็นบทดุอาอฺมุสตะญาบ คือ บทวิงวอนขอพรที่อัลลอฮฺทรงตอบรับทันทีโดยไม่มีเงื่อนไข ดังนั้นการนำดุอาอฺมุสตะญาบมาประดับกรอบแผ่นไม้จำหลักนอกจากจะเป็นการส่งเสริมให้คนทำการวิงวอนขอต่ออัลลอฮฺแล้ว ยังเป็นการแสดงให้เห็นถึงอำนาจของพระองค์ในการปกป้องคุ้มครองมนุษย์เช่นเดียวกับอายะฮฺกุรซียฺนั่นเอง

3) ข้อความจากตอนเริ่มต้นของซูเราะฮฺอัลฟัตฮฺ 48: 1-3 ความว่า "*แท้จริงแล้วเราได้ให้ชัยชนะแก่เจ้าซึ่งเป็นชัยชนะอย่างชัดแจ้ง เพื่ออัลลอฮฺจะได้ทรงอภัยโทษในความผิดของเจ้าที่ได้ล่วงไปแล้ว และที่จะเกิดขึ้นภายหลัง และจะทรงให้ความโปรดปรานครบสมบูรณ์แก่เจ้า และทรงชี้แนะทางแก่เจ้า คือทางอันเที่ยงตรง และอัลลอฮฺจะทรงช่วยเหลือเจ้าด้วยการช่วยเหลืออย่างเข้มแข็ง*" อายะฮฺดังกล่าวเป็นโองการที่อัลลอฮฺทรงประทานมาให้แก่นบีมุฮัมมัดหลังจากทำสนธิสัญญาฮุดัยบิยะฮฺอันเป็นสัญญาณเริ่มต้นของการพิชิตนครมักกะฮ์ และได้ทรงประทานความโปรดปรานของพระองค์แก่นบีมุฮัมมัด หลังจากพระองค์ได้ประทานโองการนี้ลงมา นบีมุฮัมมัดได้กล่าวด้วยความดีใจว่า "อายะฮฺหนึ่งถูกประทานลงมาให้แก่ฉัน เป็นที่รักยิ่งแก่ฉันกว่าโลกดุนยา (โลกนี้ซึ่งสร้างโดยอัลลอฮฺ) ทั้งหมด[11] "การนำอายะฮฺสำคัญดังกล่าวมา

[11] สมาคมนักเรียนเก่าอาหรับ ประเทศไทย, *พระมหาคัมภีร์อัลกุรอาน* พร้อมคำแปลเป็นภาษาไทย (อัลมะดีนะฮฺอัลมุเนาวะเราะฮฺ: ศูนย์กษัตริย์ฟาฮัด เพื่อการพิมพ์อัลกุรอาน, 2542) 1333.

บรรจุไว้บริเวณขอบของแผ่นไม้จำหลักจึงเป็นการแสดงให้เห็นถึงความเมตตาของพระองค์ที่ประทานความโปรดปรานให้แก่มนุษย์ และยังทรงเป็นผู้กรุณาปรานีด้วยการอภัยโทษอีกด้วย

เมื่อพิจารณาความสำคัญและเนื้อหาของข้อความทั้ง 3 ส่วนที่นำมาจากอายะฮฺในกุรอานล้วนแสดงให้เห็นถึงคุณสมบัติประการหนึ่งที่โดดเด่นของอัลลอฮฺ คือ เป็นผู้มีอำนาจปกป้องคุ้มครองทุกสรรพสิ่ง ข้อความเหล่านี้จึงถูกนำมาประดับบริเวณรอบกรอบของแผ่นไม้จำหลักในฐานะสัญลักษณ์ของการปกป้องคุ้มครองของพระองค์ พร้อมกับการย้ำต่อมนุษย์ถึงอำนาจสิทธิของพระองค์ที่มีเหนือสิ่งต่าง ๆ ทั้งมวลซึ่งมาจากการสร้างของพระองค์

ส่วนบนของแผ่นไม้จำหลัก (ภาพที่ 4)

“ด้วยพระนามของอัลลอฮฺผู้ทรงกรุณาปรานี ผู้ทรงเมตตาเสมอ”

ข้อความดังกล่าวจำหลักอยู่ที่ส่วนบนสุดของแผ่นไม้ถัดจากส่วนกรอบ ในพื้นที่รูปโค้งแหลม ข้อความนี้เป็นอายะฮฺเริ่มต้นในคัมภีร์อัลกุรอาน และแสดงถึง 2 พระนามแรกของอัลลอฮฺจากบรรดา 99 พระนามที่ถูกกล่าวถึง เหตุนี้จึงถูกนำมาจัดวางไว้ด้านบนสุดอันเป็นส่วนแรกเริ่มและอยู่เหนือสุดของสารัตถะทั้งหลายบนแผ่นไม้จำหลัก นอกจากนี้ยังมีหะดีษบันทึกว่านบีมุฮัมมัดสนับสนุนให้กล่าวข้อความดังกล่าวก่อนริเริ่มกิจการต่างๆ เช่น ก่อนรับประทานอาหาร [เศาะฮีหฺ สุนันอบีดาวูด หะดีษที่ 3767] หรือการชำระร่างกายก่อนการละหมาด (อาบน้ำละหมาด) [เศาะฮีหฺสุนันอบีดาวูด หะดีษที่ 101] การเริ่มต้นด้วยข้อความนี้จึงเป็นเสมือนจุดเริ่มต้นของการจัดวางระบบสัญลักษณ์ต่างๆ ของแผ่นไม้จำหลัก

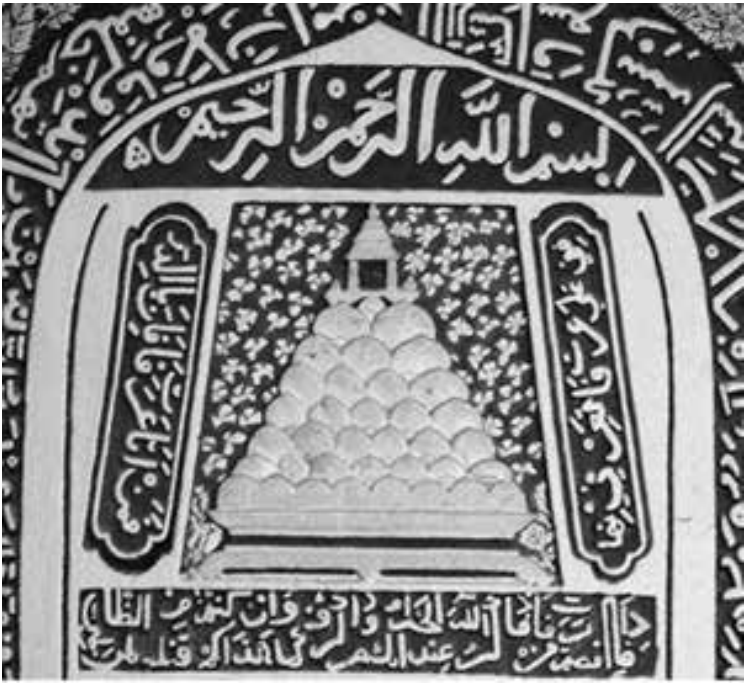

ภาพที่ 4 องค์ประกอบส่วนบนของแผ่นไม้
ที่มา: อาดิศร์ อิดรีส รักษมณี, 255, 102.

ภาพภูเขาและข้อความเกี่ยวเนื่องกับทุ่งอะเราะฟะฮฺ

ถัดลงมาเป็นภาพของภูเขาซึ่งไล่ระดับความสูงขึ้นไป 7 ชั้น ด้านบนมีอาคารหลังคาเป็นยอดแหลมไม่มีผนังตั้งอยู่ ด้านล่างของภูเขาเป็นแท่นรองรับซึ่งมีลักษณะแบบฐานสิงห์ รอบๆ ภูเขามีลายดอกไม้ร่วงอยู่เต็มที่ว่าง ทางด้านซ้ายและขวาของภาพภูเขา (เมื่อมองจากผู้อยู่ด้านหน้าแผ่นไม้) ปรากฏข้อความ "*ดังนั้นผู้ใดที่เข้ามายังอะเราะฟะฮฺ เขาจงมาด้วยคำสั่งของอัลลอฮฺ*" และ "*ดังนั้นจงทำให้มีความสมบูรณ์ในอะเราะฟะฮฺด้วยการทำความรู้จักสถานที่แห่งนี้*" ตามลำดับ[12] (ข้อความทั้งสองไม่ปรากฏในคัมภีร์อัลกุรอานหรือในอัลหะดีษ) ขณะที่ด้านล่างของภูเขามีข้อความบางส่วนที่มาจากอายะฮฺในซูเราะฮฺอัลบะเกาะเราะฮฺ 2:198 ความว่า "*ครั้นเมื่อพวกเจ้าได้หลั่งไหลออกจากอะรอฟาต (อะเราะฟะฮฺ) แล้ว ก็จงกล่าวรำลึกถึงอัลลอฮฺ ณ อัล-มัชอะริลฮะรอม และจงกล่าวรำลึกถึงพระองค์ ดังที่พระองค์ได้ทรงแนะนำพวกเจ้าไว้ และแท้จริงก่อนหน้านั้น พวกเจ้าอยู่ในหมู่ผู้ที่หลงทาง*"

ข้อความดังกล่าวมีความสัมพันธ์กับสถานที่สำคัญทางประวัติศาสตร์ศาสนาอิสลามคือ ทุ่งอะเราะฟะฮฺ ซึ่งตั้งอยู่นอกเมืองมักกะฮ์ที่ทุ่งแห่งนี้เป็นบริเวณที่ผู้แสวงบุญในพิธีฮัจญ์จะต้องมาหยุดพักและฟังเทศนาธรรม บริเวณกลางทุ่งดังกล่าวมีภูเขาขนาดย่อมตั้งอยู่เรียกว่าภูเขาเราะห์มะห์ ดังนั้นภาพภูเขาในแผ่นไม้จำหลักจึงน่าจะหมายถึงภาพของภูเขาเราะห์มะห์ซึ่งสอดรับกับข้อความเกี่ยวกับอะเราะฟะฮฺที่ปรากฏอยู่โดยรอบ ภาพอาคารยอดแหลมไม่มีผนังที่ตั้งอยู่บนภูเขาซ้อนชั้นมีลักษณะคล้ายกับภาพวาดในหนังสือโบราณ "ฟุตุฮุล ฮะรอไมน์"

[12] วสมน สาณะเสน, 2557, 134.

(พรรณนาภูมิสถานของนครอันศักดิ์สิทธิ์ทั้งสอง คือ นครมักกะฮ์และมะดีนะฮ) ซึ่งต้นฉบับแรกสุดเขียนขึ้นโดย Muhi al-Din Lari เพื่ออุทิศให้แก่ผู้ปกครองแคว้นคุชราต ในราวเริ่มต้นคริสต์ศตวรรษที่ 16 หนังสือดังกล่าวได้รับความนิยมแพร่หลายในตุรกี อิหร่าน และอินเดีย จนได้รับการคัดลอกต่อมาอีกหลายฉบับ จากต้นฉบับคัดลอกที่เก่าแก่ที่สุดชิ้นหนึ่งเท่าที่ค้นพบ ซึ่งมีอายุราวกลางศตวรรษที่ 16 ปรากฏภาพภูเขาซึ่งมีลักษณะเป็นขั้นด้านบนมีอาคารยอดโดมและไม่มีผนัง (ภาพที่ 5) ในลักษณะใกล้เคียงกัน นอกจากนี้ในภาพสเก็ตช์รูปทุ่งอะเราะฟะฮฺของริชาร์ด เบอร์ตันซึ่งเดินทางไปยังนครศักดิ์สิทธิ์ทั้งสอง ในปี 1853 ก็ปรากฏอาคารแบบเดียวกันกับบนแผ่นไม้จำหลักด้วย (ภาพที่ 7) ภูเขาในภาพจำหลักจึงเป็นภาพภูเขาเราะห์มะห์ที่ศิลปินผู้จำหลักภาพคงได้ต้นแบบมาจากหนังสือฟุตุฮุลฮะรอไมน์ฉบับคัดลอกนั่นเอง

การวางตำแหน่งภาพอะเราะฟะฮฺไว้ยังส่วนบนของแผ่นไม้จำหลักเนื่องจากเป็นสถานที่มีความสำคัญยิ่งเพราะการทำฮัจญ์จะไม่สมบูรณ์หากไม่มีการหยุดพักที่ทุ่งอะเราะฟะฮฺ ดังที่นบีมุฮัมมัดได้กล่าวไว้ว่าฮัจญ์คือ อะเราะฟะฮฺ และผู้ที่หยุดพักแรมที่อะเราะฟะฮฺก่อนรุ่งสางผู้นั้นถือว่าได้กระทำฮัญจ์แล้ว [เศาะฮีหฺ ติรมีซีย์ เล่มที่ 47 หะดีษที่ 3241] และในวันอะเราะฟะฮฺ (คือวันที่หยุดพัก ณ ทุ่งอะเราะฟะฮฺระหว่างพิธีฮัจญ์) ยังเป็นวันที่ถือว่าอัลลอฮฺทรงปลดปล่อยมนุษย์จากไฟนรกมากที่สุดอีกด้วย [เศาะฮีหฺ มุสลิม หะดีษที่ 1348] ที่สำคัญที่สุดมีหลักฐานกล่าวว่าอัลลอฮฺทรงประทานโองการลงมายังนบีมุฮัมมัดว่า “*วันนี้ข้าได้ให้สมบูรณ์แก่พวกเจ้าแล้วซึ่งศาสนาของพวกเจ้า* [5:3]” ในวันอะเราะฟะฮฺซึ่งนบีมุฮัมมัดเองก็อยู่ ณ สถานที่แห่งนั้น [เศาะฮีหฺ มุสลิม หะดีษที่ 3017 a]

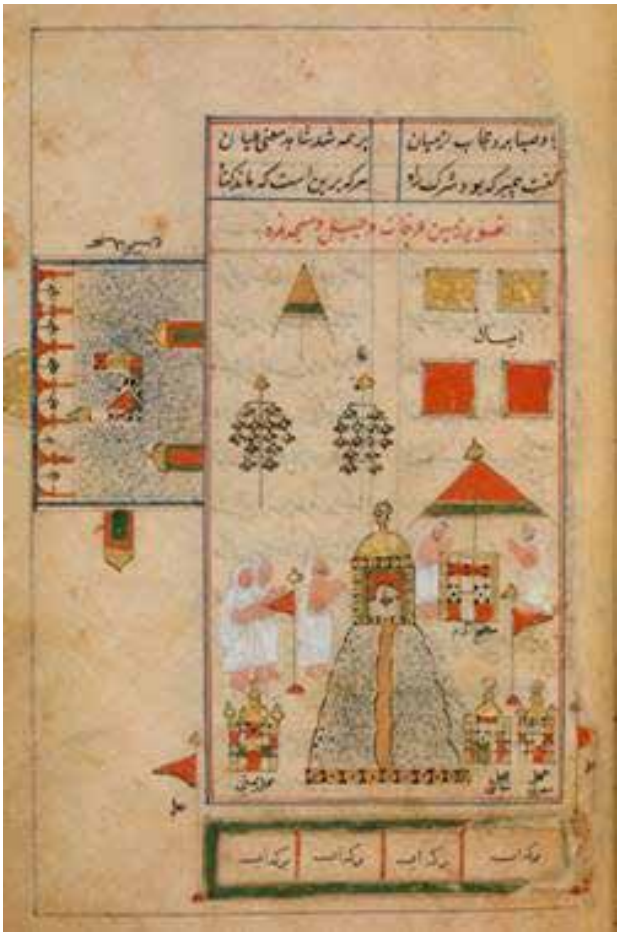

ภาพที่ 5 ภาพวาดอาคารบนภูเขาในหนังสือ
ฟุตุฮุลฮะรอไมน์ คริสต์ศตวรรษที่ 16
ที่มา: The Metropolitan Museum of Art
https://www.metmuseum.org/toah/works-of-art/32.131/

ภาพที่ 6 องค์ประกอบส่วนกลางของแผ่นไม้
ที่มา: อาดิศร์ อิดรีส รักษมณี, 2557: 102.

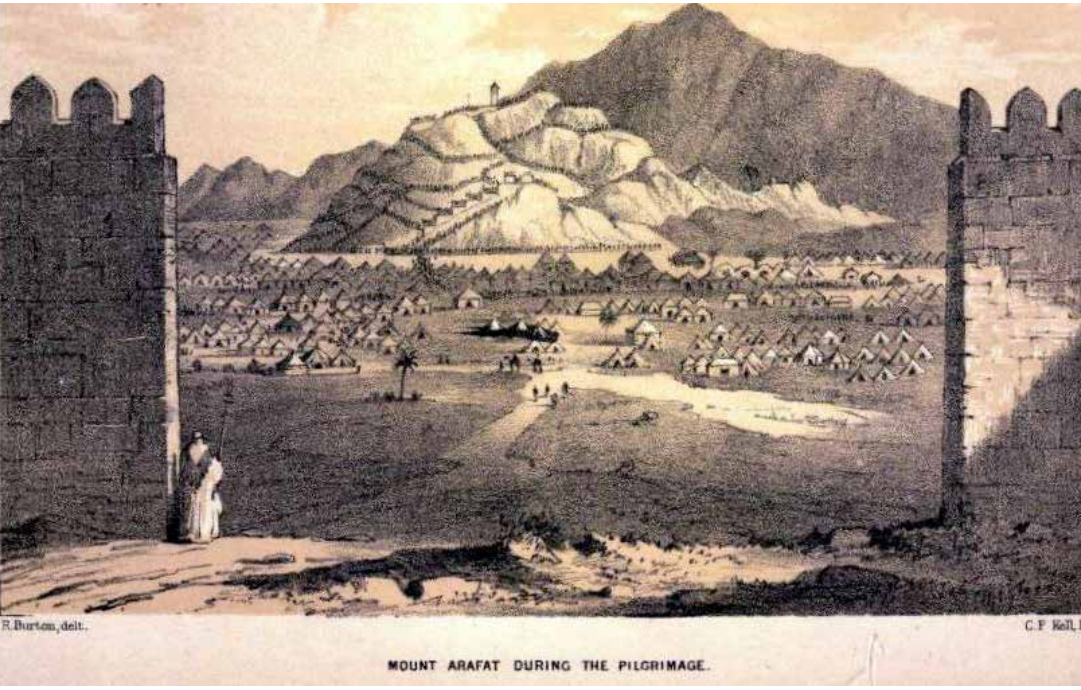

ภาพที่ 7ภาพสเก็ตช์ทุ่งอะเราะฟะฮฺ ในปี 1853
ปรากฏอาคารยอดแหลมไม่มีผนังบนภูเขา
ที่มา: University of Adelaide, 2016
https://ebooks.adelaide.edu.au/b/burton/richard/b97p/chapter28.html

อะเราะฟะฮฺในฐานะที่เป็นสถานที่ซึ่งอิสลามได้ถูกทำให้สมบูรณ์และเป็นเสมือนหัวใจของการประกอบพิธีฮัจญ์จึงมีสถานะเป็นพื้นที่ที่มีเกียรติสูงสุดและเป็นประหนึ่งใจกลางหรือแกนกลางแห่งจักรวาล คือที่ซึ่งอัลลอฮฺทรงตรัสกับมนุษย์ (นบีมุฮัมมัด) และยังทรงช่วยมนุษย์จากไฟนรกในวันแห่งอะเราะฟะฮฺนี้ด้วย ดังนั้นข้อความที่ปรากฏอยู่ด้านข้างของภาพภูเขาซึ่งเรียกร้องให้มายังอะเราะฟะฮฺตามคำสั่งของอัลลอฮฺและให้ทำความรู้จักกับสถานที่แห่งนี้ จึงหมายถึง ให้ผู้คนตระหนักถึงความสำคัญของอะเราะฟะฮฺในฐานะที่เป็นศูนย์กลางจักรวาลและที่ซึ่งอิสลามได้ถูกทำให้สมบูรณ์ครบถ้วนนั่นเอง

ส่วนกลางของแผ่นไม้จำหลัก (ภาพที่ 6)

ส่วนกลางของผืนไม้จำหลักประกอบด้วยเส้นกลมขนาดใหญ่มีรูปดอกไม้ประดับมุกขนาดเล็กจำนวน 24 ดอก ล้อมรอบคำปฏิญาณตนของมุสลิม *“ไม่มีพระเจ้าอื่นใดนอกจากอัลลอฮฺ และมุฮัมมัดเป็นศาสนทูตของอัลลอฮฺ”* ข้อความดังกล่าวถือเป็นถ้อยคำสำคัญที่มุสลิมต้องกล่าวทุกครั้งในการละหมาดวันละ 5 เวลา ข้อความนี้จึงถูกจัดให้อยู่ในตำแหน่งศูนย์กลางของแผ่นไม้จำหลักเนื่องจากเป็นหลักการที่สำคัญที่สุดของอิสลาม นั่นคือการประกาศความเป็นเอกภาพของอัลลอฮฺและการยืนยันความเป็นศาสนทูตแห่งอัลลอฮฺของมุฮัมมัด

รอบวงกลมเป็นกรอบสี่เหลี่ยมซึ่งประดับด้วยซ่อใบไม้มีผลทั้ง 4 มุมจำนวน 8 ซ่อ ด้านซ้ายของพื้นสี่เหลี่ยมมีอายะฮฺจากซูเราะฮฺอัลบะเกาะเราะฮฺ [2:115] ความว่า *“และทิศตะวันออกและทิศตะวันตกนั้นเป็นสิทธิของอัลลอฮฺ ดังนั้นพวกเจ้าจะผินไปทางไหน ที่นั่นแหละคือพระพักตร์ของอัลลอฮฺ แท้จริงอัลลอฮฺคือผู้ทรงกว้างขวาง ผู้ทรงรอบรู้”*

ขณะที่ทางด้านขวาปรากฏอายะฮฺจากซูเราะฮฺอัลนัมลฺ [27:26] ความว่า *"อัลลอฮฺ ไม่มีพระเจ้าอื่นใดเที่ยงแท้นอกจากพระองค์ พระเจ้าแห่งบัลลังก์อันยิ่งใหญ่"* อายะฮฺทั้งสองคือการแสดงถึงมหิทธานุภาพของพระองค์ที่ครอบคลุมทั่วทั้งโลกและสวรรค์โดยการเปรียบเทียบกับทิศตะวันออกและทิศตะวันตก ขณะที่บัลลังก์ของพระองค์นั้นเป็นสัญลักษณ์แห่งการสร้างโลกของพระองค์ ดังปรากฏในหะดีษว่า เมื่ออัลลอฮฺทรงเสร็จจากการสร้างโลก พระองค์ทรงบันทึกลงไปยังสมุดของพระองค์ (ที่ทรงใช้กำหนดสภาวการณ์ต่างๆ) ซึ่งอยู่กับพระองค์บนบัลลังก์ว่า "ความเมตตาของฉันย่อมมีอำนาจเหนือความพิโรธของฉัน" [เศาะฮีหฺ บุคอรีย์ หะดีษที่ 3194] และบัลลังก์ยังเป็นสัญลักษณ์ของสิทธิอำนาจของพระองค์เหนือฟากฟ้าสวรรค์เนื่องจากบัลลังก์ของพระองค์นั้นตั้งอยู่เหนือฟิรดาวส์ซึ่งเป็นสวรรค์ชั้นสูงสุด [เศาะฮีหฺอิบนุ มาญะฮ์ เล่มที่ 37 หะดีษที่ 4474] การประทับบนบัลลังก์ของพระองค์ได้รับการตีความโดยนักวิชาการศาสนาบางกระแสว่าเป็นลักษณะของการทรงมีความสูงส่งในการปกครองและอำนาจ[13]

นอกจากนี้อายะฮฺดังกล่าวยังมีความพิเศษเนื่องจากเป็นที่กำหนดให้กระทำสูญดติลาวะฮฺ (การก้มกราบเมื่ออ่านกุรอานจบข้อความดังกล่าว) ดังแบบแผนที่เคยมีการปฏิบัติสืบต่อมาจากนบีมุฮัมมัด แม้ว่าในอัลกุรอานจะมีอายะฮฺที่กล่าวถึงบัลลังก์หลายแห่งแต่การเลือกอายะฮฺที่มีสุญดติลาวะฮฺมานี้เป็นการจงใจให้ผู้พบเห็นและอ่านกระทำการก้มกราบอันเป็นสัญลักษณ์ของการเคารพภักดียิ่งต่ออัลลอฮฺผู้ทรงสิทธิอำนาจ

[13] อาริฟีน แสงวิมาน, หลักอะกีดะฮ์แนวทางสะลัฟระหว่างอัลอะชาอิเราะฮ์กับวะฮฺฮาบีย์ยะฮ์ (ม.ป.ท., 2558), 115-116.

เมื่อพิจารณาประเด็นของ “บัลลังก์” ประกอบกับอายะฮฺจากซูเราะฮฺอัลบะกาเราะฮฺทางด้านซ้ายมือของสี่เหลี่ยมซึ่งกล่าวถึงทิศตะวันออกและทิศตะวันตกจะสอดรับกันกับหะดีษที่กล่าวถึงการขึ้นและตกของดวงอาทิตย์ที่เป็นไปภายใต้บัลลังก์ของอัลลอฮฺ [เศาะฮีหฺ มุสลิม หะดีษที่ 159 a และ b] จึงหมายความว่าอัลลอฮฺคือผู้ทรงควบคุมวันเวลาด้วยอำนาจของพระองค์ โดยปรากฏเป็นสัญลักษณ์ดอกไม้ประดับมุก 24 ดอก แทนเวลา 24 ชั่วโมงซึ่งโคจรอยู่ใต้บัลลังก์ การใช้สัญลักษณ์วงกลมบนสี่เหลี่ยมในเชิงประติมานวิทยาของพุทธศาสนาและฮินดูยังหมายถึงสวรรค์อยู่เบื้องบนโลกอีกด้วย[14] เป็นไปได้ว่าศิลปินผู้สร้างแผ่นไม้จำหลักซึ่งเป็นช่างท้องถิ่นมีความคุ้นชินกับสัญลักษณ์ดังกล่าวเป็นอย่างดีจึงมีการหยิบยืมมาใช้กับศิลปกรรมอิสลาม ซึ่งมีแนวคิดทางจักรวาลวิทยาที่คล้ายกัน ตัวอย่างเช่น ในซูเราะฮฺอัรเราะอฺดฺ [13: 2] ความว่า “*อัลลอฮฺคือผู้ทรงยกชั้นฟ้าทั้งหลายไว้โดยปราศจากเสาค้ำจุนซึ่งพวกเจ้ามองเห็นมัน แล้วทรงสถิตอยู่บนบัลลังก์และทรงให้ดวงอาทิตย์และดวงจันทร์เป็นประโยชน์ (แก่มนุษย์) ทุกสิ่งโคจรไปตามวาระที่ได้กำหนดไว้ทรงบริหารกิจการทรงจำแนกโองการทั้งหลายให้ชัดแจ้งเพื่อพวกเจ้าจะได้เชื่อมั่นในการพบพระเจ้าของพวกเจ้า*” ภาพส่วนกลางของแผ่นไม้จำหลักจึงเป็นสัญลักษณ์แทนอำนาจของอัลลอฮฺเหนือสวรรค์และโลก ในขณะเดียวกันก็เป็นภาพจำลองของจักรวาลอีกด้วย

[14] เอเดรียน สนอดกราส, *สัญลักษณ์แห่งพระสถูป*, บรรณาธิการแปลโดย ภัทรพร สิริกาญจน (กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2537), 200-202.

ส่วนล่างของแผ่นไม้จำหลัก (ภาพที่ 8)

ภาพส่วนล่างแบ่งออกเป็น 2 ส่วนตามแนวนอนประกอบด้วยภาพมัสยิดอัลฮะรอม ณ นครมักกะฮ์ และภาพมัสยิดอัลนะบะวีย์ ณ นครมะดีนะฮ์ ซึ่งมุสลิมถือเป็นนครศักดิ์สิทธิ์ที่สุดสองแห่งบนโลก

ภาพมัสยิดอัลฮะรอม

เป็นภาพมัสยิดในพื้นที่สี่เหลี่ยม ตรงส่วนกลางมีวงกลมล้อมรอบอาคารบัยตุลลอฮฺหรืออาคารกะบะฮฺประดับมุก อาคารมีลักษณะเป็นทรงลูกบาศก์ซึ่งใช้เป็นซุมทิศสำหรับการผินหน้าในเวลาละหมาดของมุสลิมทั่วโลกและยังเป็นสถานที่สำหรับทำฏอวาฟ (การเดินเวียนซ้าย 7 รอบ) ระหว่างประกอบพิธีฮัจญ์และอุมเราะฮฺ มีร่องรอยครึ่งวงโค้งขนาดเล็กติดกับตัวอาคารซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของพื้นที่อาคารที่ยังปรากฏมาจนปัจจุบัน รอบมัสยิดมีภาพหออะซาน (หอคอยประกาศเชิญชวนให้คนมาละหมาด) เป็นแท่งทรงแหลมสูงและมีภาพมิมบัร (แท่นแสดงเทศนาธรรม)

ด้านข้างซ้ายและขวาของมัสยิดเป็นอายะฮฺจากซูเราะฮฺอัลฮัจญ์ [22:26] ความว่า "*และจงรำลึกเมื่อเราได้ชี้แนะสถานอัลบัยต์แก่อิบรอฮีมว่า เจ้าอย่าตั้งภาคีต่อข้าแต่อย่างใด*" และ "*และจงทำบ้านของข้าให้สะอาด สำหรับผู้มาเวียนรอบ ผู้ยืนละหมาด ผู้รุกัวะ และผู้สุญูด*" ตามลำดับ ข้อความดังกล่าวเป็นการเน้นย้ำถึงความสำคัญของอัลบัยตฺหรือบัยตุลลอฮฺ หมายถึงบ้านของอัลลอฮฺ เนื่องจากเป็นอาคารหลังแรกที่ถูกสร้างขึ้นเพื่อใช้เป็นที่กระทำการเคารพภักดีต่อพระเจ้ามาตั้งแต่สมัยอาดัม และเป็นที่ซึ่งอิบรอฮีม (อับราฮัม) ได้รับคำสั่งใช้ของพระองค์ให้

รูปที่ 8 องค์ประกอบส่วนล่างของแผ่นไม้
ที่มา: อาดิศร์ อิดรีส รักษมณี, 2557,102.

มาปฏิสังขรณ์ขึ้นใหม่ รวมถึงเป็นที่ซึ่งวงศ์วานของอิสมาอีล (อิซมาเอล) ได้พำนักอาศัยและสืบเชื้อสายมาเป็นวงศ์ตระกูลของนบีมุฮัมมัด

ภาพมัสยิดอัลฮะรอมบนแผ่นไม้นี้มีความใกล้เคียงอย่างมากกับภาพวาดในหนังสือฟุตุฮุลฮะรอไมน์ (ภาพที่ 9) การจัดวางตำแหน่งหออะซานทั้ง 7 อยู่ในตำแหน่งเดียวกัน ขณะที่แท่งทรงแหลมขนาดเล็กที่ขนาบข้างมิมบัรนั้นน่าจะเป็นภาพของซุ้มทางขึ้นมิมบัรและซุ้มบนยอดมิมบัร ส่วนแท่งทรงแหลมอีก 2 แท่งที่ขนานไปตามแกนนอนของภาพน่าจะเป็นภาพของประตูทางเข้ามัสยิด (ภาพที่11)

ภาพมัสยิดอัลนะบะวีย์

ภาพมัสยิดอัลนะบะวีย์ถูกแบ่งเป็นสองส่วนตามแนวตั้ง (ภาพที่ 10) ซึ่งสัมพันธ์อยู่กับแผนผังของอาคารมัสยิดที่แบ่งออกเป็น 2 ส่วน คือ ส่วนในร่ม (ช่องขวาของภาพ) และส่วนกลางแจ้ง (ช่องซ้ายของภาพ) ภาพมัสยิดอัลนะบะวีย์ก็ได้รับต้นแบบมาจากหนังสือฟุตุฮุลฮะรอไมน์เช่นเดียวกับมัสยิดอัลฮะรอม ส่วนในร่ม (ช่องขวาของภาพ) ปรากฏภาพหลุมฝังศพของนบีมุฮัมมัด (มุมขวาบนของภาพ) ใต้โดม (มุมขวาล่าง) และมิมบัร (มุมซ้ายบน) รูปทรงของหลุมฝังศพยังคล้ายคลึงกับภาพวาดมิมบัรและหลุมฝังศพ ปี 1764 ซึ่งมีลักษณะคล้ายซุ้มโค้งยอดโดมครอบทับบนหลุมฝังศพ (ภาพที่ 12) ขณะที่ซุ้มทางขึ้นและซุ้มบริเวณยอดของแท่นมิมบัรก็แสดงโดยใช้แท่งทรงแหลม 2 แท่ง เช่นเดียวกับมิมบัรในภาพมัสยิดอัลฮะรอม และมีภาพต้นไม้ 2 ต้นซึ่งน่าจะเป็นต้นอินทผาลัม ขณะที่ส่วนกลางแจ้ง (ช่องซ้าย) แสดงภาพอาคารหนึ่งหลัง ต้นอินทผาลัม 3 ต้น และหออะซาน 2 หอ องค์ประกอบทั้งสามนี้ปรากฏคู่กับมัสยิดอัลนะบะวีย์เสมอในหนังสือฟุตุฮุลฮะรอไมน์ เช่น ฉบับคัดลอกปี 1787 (ภาพที่ 13)

ภาพที่ 9 ภาพวาดมัสยิดอัลฮะรอมในหนังสือ
ฟุตุฮุลฮะรอไมน์ คริสต์ศตวรรษที่ 16
ที่มา: The Metropolitan Museum of Art, ND.
https://www.metmuseum.org/art/collection/search/456969

ภาพที่ 10 ภาพมัสยิดอัลนะบะวีย์
ที่มา: อาดิศร์ อิดรีส รักษมณี, 2557,102.

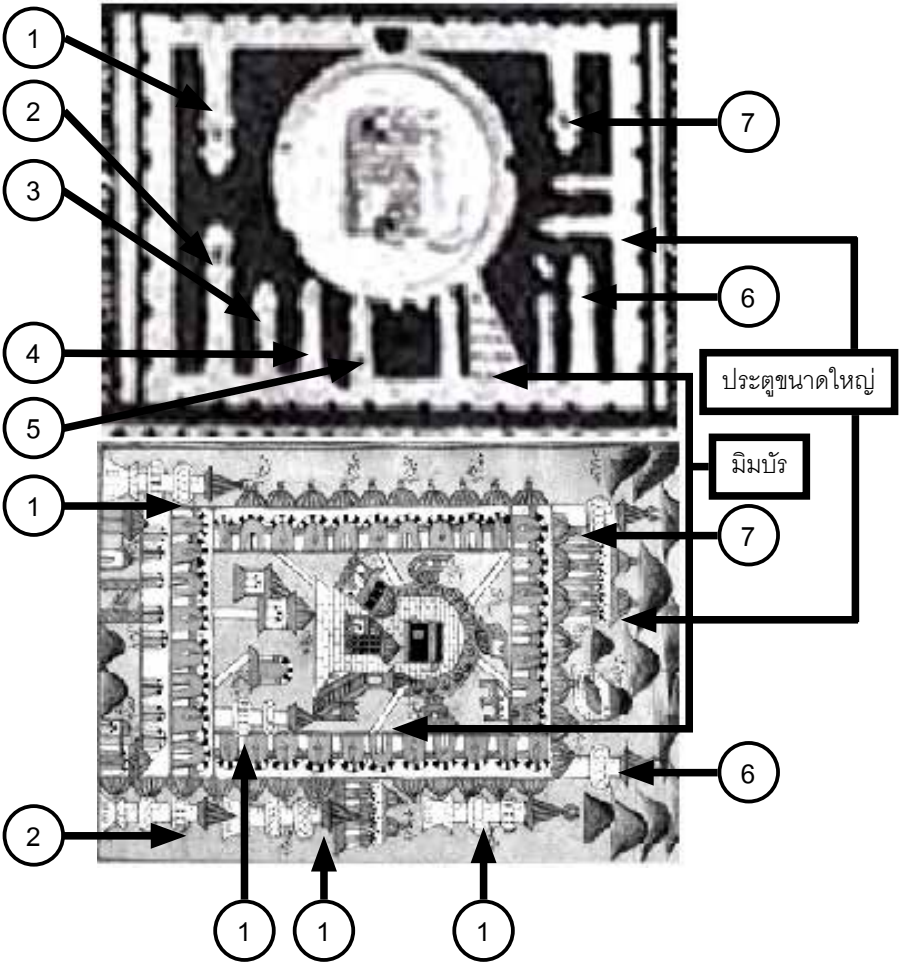

ภาพที่ 11 เปรียบเทียบแผนผังมัสยิดอัลฮะรอมระหว่างแผ่นไม้จำหลัก
กับภาพในหนังสือฟุตุฮุลฮะรอไมน์ ฉบับปี 1787
ที่มา: ดัดแปลงจาก (อาดิศร์ อิดรีส รักษมณี, 2557, 102)
และ Los Angeles County Museum of Art, ND.)
http://collections.lacma.org/node/251253

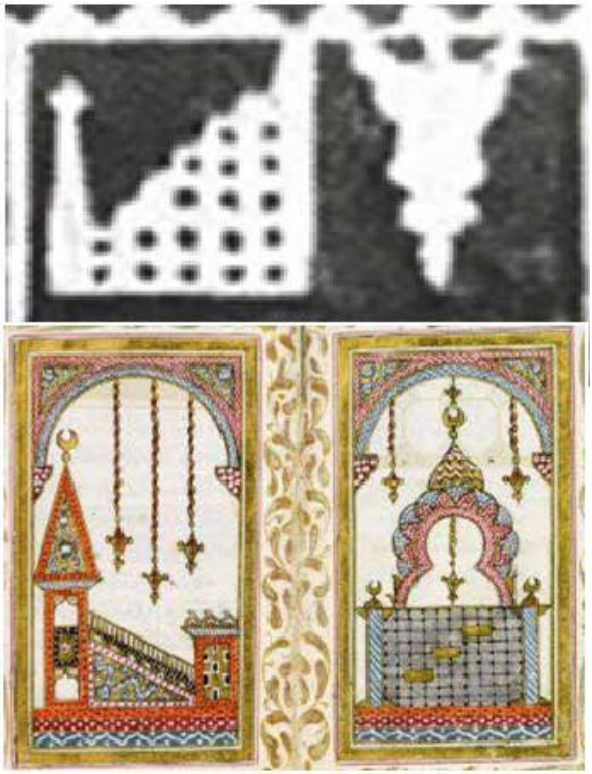

ภาพที่ 12 เปรียบเทียบมิมบัรและหลุมฝังศพนบีมุฮัมมัด
ระหว่างแผ่นไม้จำหลักกับภาพวาดในปี 1764
ที่มา: (Sotheby's, 2014)
http://www.sothebys.com/en/auctions/ecatalogue/2014
/arts-islamic-world-l14220/lot.43.html

ทางด้านซ้าย ตรงกลางระหว่างมัสยิดทั้งสองส่วน และด้านขวามีข้อความซึ่งไม่ปรากฏในอัลกุรอานหรืออัลหะดีษ ความว่า "*ผู้เป็นนายของเราคือศาสนทูตมุฮัมมัด ผู้เป็นที่รักแห่งสากลโลก*" "*ศาสนทูตคนสุดท้ายคือมุฮัมมัด*" และ "*อะห์มัดดียะฮ์*" (อาจแปลว่า ฉันผู้เป็นมุสลิม หรือ เป็นชื่อบุคคลก็ได้)[15] ข้อความเหล่านี้เป็นการยืนยันสถานะความเป็นศาสนทูตของนบีมุฮัมมัดรวมถึงแสดงสถานะความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับนบีมุฮัมมัดด้วย

การจัดองค์ประกอบส่วนล่างของแผ่นไม้จำหลักนั้นสอดคล้องกับลำดับความสำคัญของมัสยิดทั้งสองแห่ง ดังหลักฐานในอัลหะดีษระบุถึงคำกล่าวของนบีมุฮัมมัดว่า "การละหมาดในมัสยิดของฉันหนึ่งครั้งนั้นประเสริฐกว่าละหมาดในมัสยิดอื่นถึงหนึ่งพันเท่าเว้นเพียงแต่มัสยิดอัลฮะรอม" [เศาะฮีหฺ มุสลิม หะดีษที่ 1394 b] อันแสดงให้เห็นว่ามัสยิดอัลฮะรอมนั้นมีความประเสริฐที่สุดการจัดวางตำแหน่งของมัสยิดฮะรอมจึงอยู่ด้านบนของมัสยิดอัลนะบะวีย์

2.2 จักรวาลวิทยาอิสลามบนแผ่นไม้จำหลัก

จากการศึกษาตีความสัญลักษณ์จากองค์ประกอบแต่ละส่วนแล้ว พบว่าความหมายของสัญลักษณ์ในส่วนต่างๆ และรูปแบบการจัดวางองค์ประกอบทั้งสี่ส่วน สัมพันธ์กับคติจักรวาลวิทยาของอิสลาม (ภาพลายเส้น 1) กล่าวคือ ส่วนกรอบของแผ่นไม้จำหลักซึ่งประกอบด้วยข้อความจากอายะฮฺในกุรอานที่แสดงถึงการสิทธิอำนาจของอัลลอฮฺในการปกป้องคุ้มครองสรรพสิ่งทั้งหลายในจักรวาลอันเป็นสิ่งสร้างของ

[15] วสมน สาณะเสน, 2557, 137.

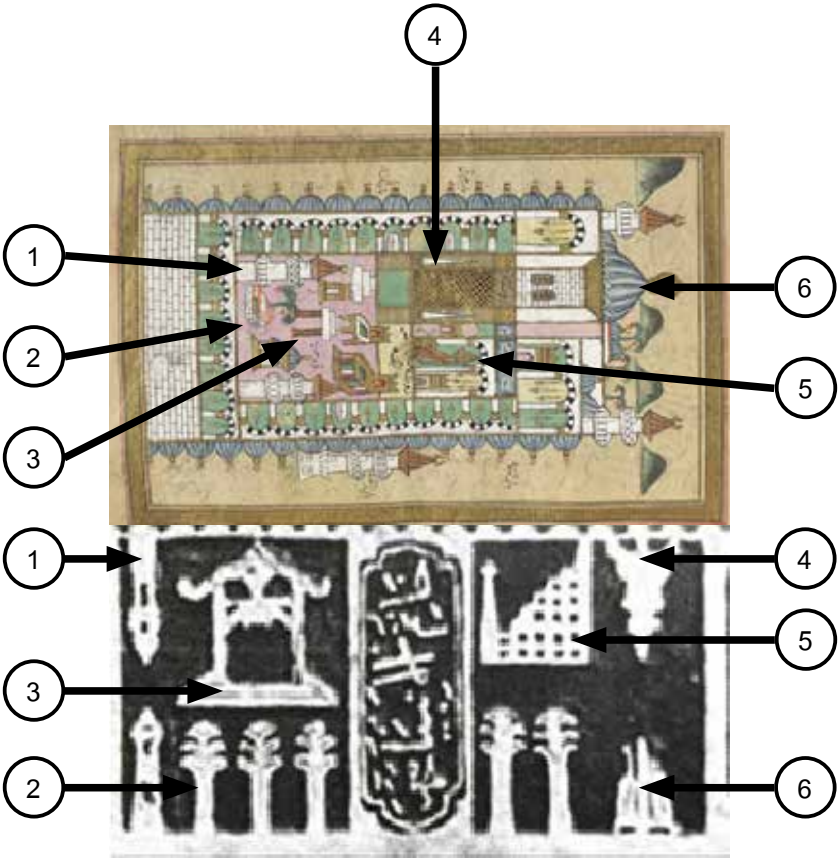

ภาพที่ 13 เปรียบเทียบแผนผังมัสยิดอัลนะบะวีย์
ระหว่างแผ่นไม้จำหลักกับภาพในหนังสือฟุตุฮุลฮะรอไมน์ฉบับปี 1787
ที่มา: ดัดแปลงจาก (Los Angeles County Museum of Art, ND.)
และ (อาดิศร์ อิดรีส รักษมณี, 2557: 102)
1) หออะซาน, 2) ต้นอินทผาลัม, 3) อาคารกลางแจ้ง,
4) หลุมฝังศพนบีมุฮัมมัด, 5) มิมบัร, 6) ยอดโดม

พระองค์ รวมถึงอำนาจในการตอบแทนผู้ทำความดีและลงโทษผู้ทำความชั่ว ในทรรศนะของอิสลามแล้วสิทธิอำนาจของอัลลอฮฺถือเป็นสิ่งที่มีความยิ่งใหญ่เหนือสิ่งสร้างใดๆ อำนาจของพระองค์จึงกว้างขวางไปกว่าขอบเขตของจักรวาล นอกจากนี้สิทธิอำนาจของพระองค์ยังสัมพันธ์กับการทรงเดชานุภาพพระองค์จึงทรงเป็นผู้อยู่เหนือเงื่อนไขแห่งจักรวาลเพราะ *"ทรงบังเกิดโดยไม่ต้องพึ่งพา เป็นผู้ทรงประทานเครื่องดำรงชีพโดยไม่อาศัยเสบียง ทรงเป็นผู้ปลิดชีวิตโดยไม่หวาดกลัว เป็นผู้ทรงทำให้ฟื้นชีพโดยปราศจากความยากลำบาก"*[16]

ขณะที่ส่วนประกอบของแผ่นไม้อีก 3 ส่วนคือภาคแสดงของจักรวาลอันเป็นสิ่งสร้างของพระองค์ โดยด้านบนสุดมีพระนามทั้งสองของพระองค์ (ผู้ทรงกรุณาปรานี และผู้ทรงเมตตา) อันปรากฏเป็นอายะฮฺแรกสุดของอัลกุรอาน แสดงสถานะพระผู้ทรงแรกเริ่มและรังสรรค์โลกและจักรวาลด้วยความเมตตากรุณา โดยส่วนถัดลงมาคือภาพภูเขาเราะห์มะห์และทุ่งอะเราะฟะฮฺอันเป็นสถานที่ซึ่งพระองค์ทรงกระทำให้ศาสนาสมบูรณ์ รวมถึงเป็นสถานที่ซึ่งพระองค์ทรงตรัสกับมนุษย์คือศาสนทูตของพระองค์และเป็นช่วงเวลาที่ทรงช่วยเหลือมนุษย์จากไฟนรก ภาพส่วนนี้จึงแสดงให้เห็นถึงความสมบูรณ์พร้อมของอัลอิสลามซึ่งเป็นแกนกลางของชีวิตและความเป็นไปทั้งมวลของโลกและจักรวาล และยังเป็นภาพจำลองของศูนย์กลางจักรวาลซึ่งเชื่อมโยงระหว่างอัลลอฮฺ มนุษย์ และดินแดนแห่งการลงโทษในไฟนรกเข้าด้วยกันบนมิติของพื้นที่และเวลา เพราะอะเราะฟะฮฺมิได้เป็นเพียงสถานที่สำคัญเท่านั้นแต่ยังเป็นวันเวลาสำคัญอีกด้วย

[16] มุนิร มูฮำหมัด, *หลักการศรัทธาตามแนวอะฮฺลุซซุนนะฮฺวัลญะมาอะฮฺ* (กรุงเทพฯ: จิรรัชการพิมพ์, 2550), 32-33.

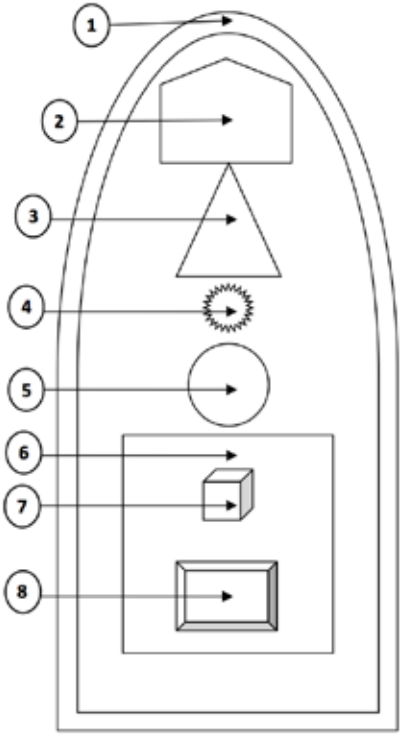

ภาพลายเส้นที่ 1 แสดงคติจักรวาลวิทยาอิสลามที่ปรากฏบนแผ่นไม้จำหลัก
1) อำนาจและเดชานุภาพของอัลลอฮฺที่ยิ่งใหญ่เกินกว่าสิ่งสร้างใดๆ
แสดงแทนด้วย 3 อายะฮฺที่สำคัญจากอัลกุรอาน
2) อัลลอฮฺทรงอยู่เหนือสิ่งอื่นใด แสดงแทนด้วยพระนามของพระองค์
3) ศูนย์กลางแห่งจักรวาล แสดงแทนด้วยภูเขาเราะห์มะห์และทุ่งอะเราะฟะฮฺ
4) ดวงอาทิตย์ซึ่งโคจรใต้บัลลังก์ของอัลลอฮฺ แสดงแทนด้วยอายะฮฺ
ว่าด้วยทิศตะวันออกและตะวันตกและว่าด้วยบัลลังก์
5) สวรรค์/ท้องฟ้า แสดงแทนด้วยสัญลักษณ์วงกลม
6) โลก/แผ่นดิน แสดงแทนด้วยสัญลักษณ์สี่เหลี่ยม
7) ศูนย์กลางแห่งโลก แสดงแทนด้วย อาคารกะอฺบะฮฺ ณ มัสยิดอัลฮะรอม
8) ศูนย์กลางแห่งมนุษยชาติ แสดงแทนด้วย หลุมฝังศพของนบีมุฮัมมัด
ณ มัสยิดอัลนะบะวีย์

ส่วนถัดลงมาคือส่วนกลางแผ่นไม้แสดงให้เห็นถึงอำนาจของพระองค์ในการกำหนดวันเวลาที่แสดงด้วยรูปดอกไม้ 24 ดอกกับความสัมพันธ์ของดวงอาทิตย์ซึ่งอยู่ล้อมรอบรูปวงกลมและอยู่ ณ ศูนย์กลางของรูปสี่เหลี่ยม อันหมายถึงอานุภาพและอำนาจของพระองค์ (ในรูปของบัลลังก์) ที่มีเหนือสวรรค์และโลก ขณะเดียวกันสิ่งสร้างทั้งในสวรรค์และโลกต่างก็ต้องยึดหลักแห่งศรัทธาในการมีพระเจ้าหนึ่งเดียวและมุฮัมมัดผู้เป็นศาสนทูต

ส่วนล่างสุดย่อมสัมพันธ์กับลำดับชั้นของสวรรค์และโลกจากส่วนกลางแผ่นไม้ ในส่วนนี้จึงเป็นสัญลักษณ์ของแผ่นดินซึ่งมีมัสยิดอัลฮะรอมที่มีอาคารกะอฺบะฮฺเป็นชุมทิศหรือศูนย์กลางแห่งการแสดงเอกภาพของอัลลอฮฺผ่านการละหมาด และมีมัสยิดนะบะวีย์ด้านล่างสุดซึ่งเป็นตัวแทนของบุรุษต้นแบบแห่งโลกหรือมนุษย์ผู้เป็นศูนย์กลางของประชาชาติแห่งโลก ผู้ซึ่งการปฏิบัติตนได้กลายมาเป็นแบบแผนอันพึงกระทำ (ซุนนะฮฺ) ในการดำเนินชีวิตของมุสลิมทั่วโลก ดังข้อความที่เปรียบเทียบมุฮัมมัดเป็นนายของคนทั้งหลายและเป็นที่รักแห่งสากลโลก

2.3 **สัญลักษณ์ของหลักการอิสลามบนแผ่นไม้จำหลัก** ***(ภาพที่ 14)***

เมื่อพิจารณาข้อความและภาพต่างๆ บนแผ่นไม้จำหลักอย่างถี่ถ้วน โดยอาศัยการตีความองค์ประกอบของภาพ พบว่าแผ่นไม้จำหลักนี้ได้บรรจุหลักการของอิสลามลงไปอย่างครบถ้วนสมบูรณ์ทั้งหลักศรัทธา 6 ประการ และหลักปฏิบัติ 5 ประการ เนื่องจากหลักการดังการมีลักษณะที่เป็นนามธรรมอันไม่สามารถแสดงออกมาเป็นรูปภาพโดยตรงได้ อีกทั้งข้อจำกัดเชิงศาสนาในการห้ามสร้างรูปเคารพหรือรูป

สิ่งมีชีวิตอื่นอันอาจนำมาสู่การหลงผิด ผู้จำหลักแผ่นไม้จึงได้ถ่ายทอดหลักการของอิสลามผ่านสัญลักษณ์ต่าง ๆ ดังนี้

หลักศรัทธา 6 ประการ

1) *ศรัทธาในอัลลอฮฺ* ปรากฏชัดจากการจัดวางพระนามอันสำคัญยิ่ง 2 พระนามของพระองค์ไว้ด้านบนสุด และการให้ความเป็นเอกภาพแก่อัลลอฮฺด้วยคำปฏิญาณตนอันอยู่ส่วนกลางสุดของแผ่นไม้

2) *ศรัทธาในบรรดามะลาอิกะฮฺ (เทวทูต) ของอัลลอฮฺ* แม้จะไม่มีข้อความใดบนแผ่นไม้จำหลักที่กล่าวถึงเทวทูตของพระองค์ หากแต่ในมโนทัศน์ของมุสลิมเมื่อกล่าวถึงบัลลังก์ของอัลลอฮฺแล้ว นอกจากจะเป็นสัญลักษณ์ของอำนาจและอานุภาพแล้ว บัลลังก์ยังถูกกล่าวถึงว่ามีความสัมพันธ์กับมะลาอิกะฮฺหลายครั้ง เช่น ในซูเราะฮฺอัลหากเกาะฮฺ [69:17] ความว่า “*และมะลาอิกะฮฺจำนวนแปดท่านจะทูนบัลลังก์ของพระเจ้าของเจ้าไว้เบื้องบนพวกเขาในวันนั้น*” หรือการเปิดเผยของนบีมุฮัมมัดต่อบรรดาสหายถึงลักษณะของมะลาอิกะฮฺผู้แบกบัลลังก์ของพระเจ้าซึ่งมีระยะห่างระหว่างติ่งหูถึงไหล่เท่ากับการเดินทางเจ็ดร้อยปี [เศาะฮีหฺอบี ดาวูด หะดีษที่ 4727] การศรัทธาในบัลลังก์ของอัลลอฮฺจึงหมายถึงการศรัทธาในบรรดามะลาอิกะฮฺของพระองค์ด้วย

3) *ศรัทธาในคัมภีร์ของอัลลอฮฺ* การนำอายะฮฺแรกของกุรอานมาประดับไว้ส่วนบนสุดของแผ่นไม้ ไม่เพียงแต่เป็นการแสดงความเคารพภักดีต่ออัลลอฮฺเท่านั้นแต่ยังเป็นการแสดงถึงความศรัทธาในคัมภีร์อัลกุรอานซึ่งเป็นคัมภีร์สุดท้ายและสมบูรณ์ครบถ้วนของพระองค์ นอกจากนี้การประดับด้วยอายะฮฺกุรซียฺซึ่งมีหะดีษเปรียบว่า

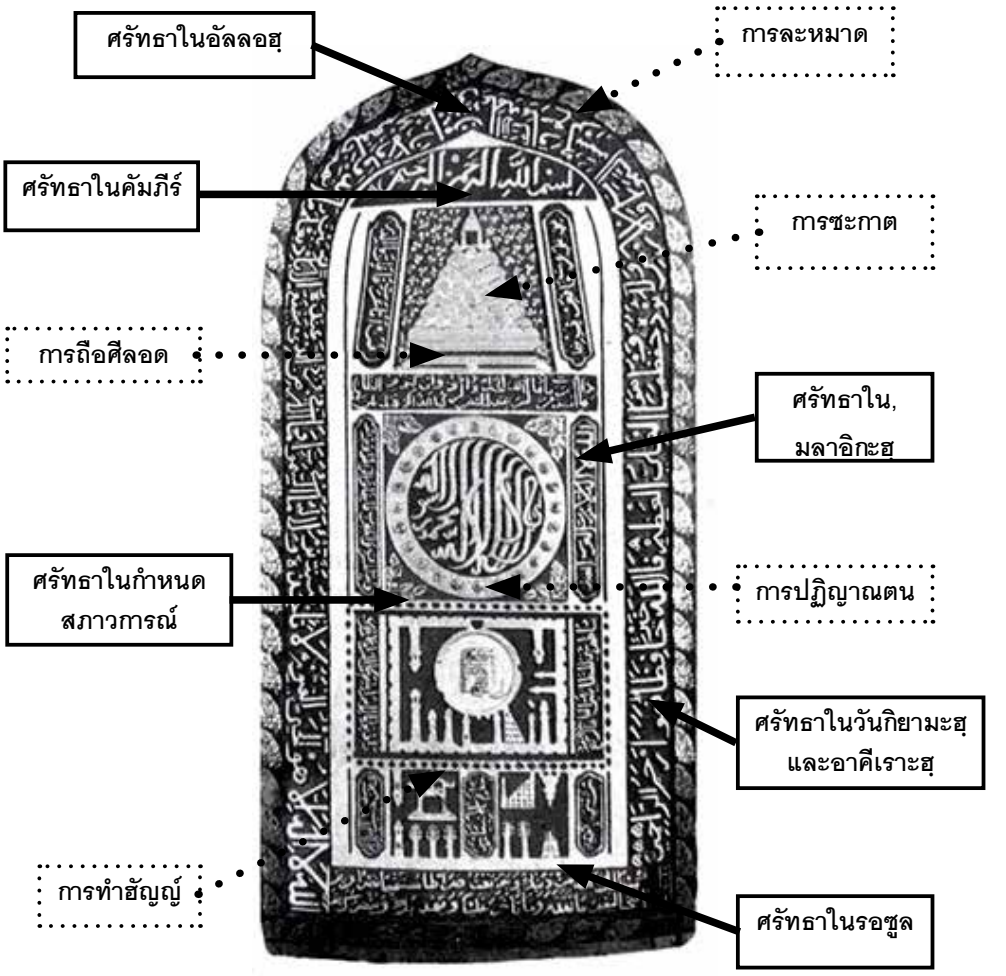

ภาพที่ 14 แสดงสัญลักษณ์บนแผ่นไม้จำหลักที่สัมพันธ์กับหลักการของอิสลาม
เส้นทึบ แสดงสัญลักษณ์ที่สัมพันธ์กับหลักศรัทธา 6 ประการ
เส้นประ แสดงสัญลักษณ์ที่สัมพันธ์กับหลักปฏิบัติ 5 ประการ
ที่มา: อาดิศร์ อิดรีส รักษมณี, 2557, 102.

เป็นยอดของอายะฮฺทั้งหลายในอัลกุรอานจึงเป็นการย้ำความสำคัญหลักการศรัทธาในคัมภีร์ที่ปรากฏบนแผ่นไม้จำหลักนี้

4) *ศรัทธาในรอซูล (ศาสนทูต) ของอัลลอฮฺ* นอกจากภาพประดับรูปมัสยิดอัลนะบะวีย์ซึ่งเป็นสัญลักษณ์แทนนบีมุฮัมมัดผู้เป็นรอซูลคนสุดท้ายของอัลลอฮฺแล้ว ข้อความซึ่งประดับอยู่ข้างรูปมัสยิดอัมฮะรอมซึ่งเป็นอายะฮฺที่กล่าวถึงนบีอิบรอฮีม รอซูลที่ยิ่งใหญ่คนหนึ่งของอัลลอฮฺ ยังเป็นการแสดงความศรัทธาของมุสลิมว่ามิได้มีต่อมุฮัมมัดเพียงคนเดียวเท่านั้น แต่ยังรวมถึงบรรดารอซูลคนก่อนๆ ซึ่งอัลลอฮฺเคยส่งมาก่อนหน้านบีมุฮัมมัดเช่นกัน

5) *ศรัทธาในวันกิยามะฮฺ (วันพิพากษา) และอาคีเราะฮฺ (โลกหน้า)* วันแห่งการพิพากษาและมนุษย์จะได้รับการตอบแทนความดีและความชั่วของตนนั้นเป็นสิ่งที่อัลลอฮฺทรงตรัสว่าจะมาถึงอย่างแน่แท้ ดังนั้นจึงถือเป็นหลักการสำคัญข้อหนึ่งที่มุสลิมต้องศรัทธา สัญลักษณ์ช่อใบไม้มีผลทั้ง 69 ช่อที่แทนซูเราะฮฺอัลหากเกาะฮฺซึ่งหมายถึง ความจริงอันแน่นอน นั่นก็คือการมาถึงของวันพิพากษาที่ไม่มีทางหลีกเลี่ยง และการตอบแทนของอัลลอฮฺในโลกหน้า นอกจากนี้แล้ว “บัลลังก์” ยังเป็นสิ่งที่นบีมุฮัมมัดได้กล่าวถึงว่ามีความเกี่ยวข้องกับวันสิ้นโลก เมื่อโลกถูกแยกออกนบีมุฮัมมัดจะได้รับเกียรติให้ไปยืนยังเบื้องขวาของบัลลังก์อันเป็นที่ซึ่งไม่มีมนุษย์คนอื่นจะได้รับ [เศาะฮีหฺ ติรมีซีย์ เล่มที่ 49 หะดีษที่ 3970]

6) *ศรัทธาในกำหนดสภาวการณ์ของอัลลอฮฺ* ดังที่กล่าวในตอนต้นแล้วว่าบัลลังก์เป็นสิ่งที่อยู่กับอัลลอฮฺพร้อมกับสมุดบันทึกกฎสภาวการณ์ต่างๆ ของพระองค์ตั้งแต่เมื่อแรกสร้างโลกสำเร็จ บัลลังก์จึงเป็นสัญลักษณ์ที่สัมพันธ์กับการกำหนดสภาวการณ์เช่นเดียวกับที่ดวง

อาทิตย์โคจรภายใต้บัลลังก์ของพระองค์ตามอำนาจและการกำหนดของพระองค์นั่นเอง "บัลลังก์" ที่ได้รับการกล่าวถึงในแผ่นไม้จำหลักจึงเป็นการแสดงหลักศรัทธาต่อกำหนดสภาวการณ์ของพระองค์ด้วย

หลักปฏิบัติ 5 ประการ

1) *การปฏิญาณตน* การกล่าวชะฮาดะฮฺ (ปฏิญาณตน) ถือเป็นหลักปฏิบัติที่สำคัญเนื่องจากเป็นการแสดงถึงหลักศรัทธาที่สำคัญที่สุดคือยอมรับใน เตาฮีด (ความเป็นเอกภาพ) ของอัลลอฮฺ ในแผ่นไม้จำหลักนี้ได้แสดงคำปฏิญาณตน *"ไม่มีพระเจ้าอื่นใดนอกจากอัลลอฮฺ และมุฮัมมัดเป็นศาสนทูตของอัลลอฮฺ"* ไว้ตรงส่วนกลางของแผ่นภาพซึ่งเป็นจุดรวมสายตาเพื่อเน้นย้ำให้มุสลิมนั้นระลึกถึงหลักการสำคัญของอัลอิสลามนั่นเอง

2) *การละหมาด* เป็นการทำอิบาดะฮฺ (ความเคารพภักดี) ต่ออัลลอฮฺที่สำคัญยิ่ง เปรียบเป็นดังเสาหลักของศาสนาอิสลาม เนื่องจากการละหมาดจะเป็นสิ่งแรกที่มนุษย์ถูกสอบสวนในวันพิพากษา [เศาะฮีหฺอิบนุ มาญะฮ์ เล่มที่ 5 หะดีษที่ 1492] หลักปฏิบัติเรื่องการละหมาดถูกแสดงอย่างชัดเจนบนแผ่นไม้จำหลัก 2 แห่ง คือ ข้อความส่วนบนสุด คือ "*ด้วยพระนามของอัลลอฮฺผู้ทรงกรุณาปรานี ผู้ทรงเมตตาเสมอ*" ที่นอกจากจะเป็นข้อความแรกเริ่มของอัลกุรอานแล้ว ยังเป็นข้อความแรกเริ่มของการละหมาดด้วย และส่วนที่สองคือคำกล่าวชะฮาดะฮฺตรงกลางภาพ อันเป็นข้อความส่วนท้ายสุดของการละหมาดนั่นเอง ขณะที่ภาพมัสยิดอัลฮะรอมที่ปรากฏในส่วนล่างของแผ่นไม้เป็นเสมือนหนึ่งการจำลองเอาศูนย์กลางของซุมทิศมาไว้ยังเบื้องหน้าสำหรับผู้ทำการละหมาด

3) *การถือศีลอด* ถือเป็นการทำอิบาดะฮฺต่ออัลลอฮฺในรูปแบบหนึ่ง เนื่องจากเป็นการทำตามการสั่งใช้ของพระองค์ นอกจากในช่วงเดือนเราะมาฎอนแล้ว ยังมีการสนับสนุนให้ถือศีลอดในวันอื่นๆ ตามแบบฉบับของนบีมุฮัมมัดด้วย ภาพอะเราะฟะฮฺบนแผ่นไม้จำหลักสื่อความหมายแทนหลักปฏิบัติในการถือศีลอด เนื่องจากวันอะเราะฟะฮฺ (วันที่ 9 เดือนซุลฮิจญะ) เป็นวันที่ได้รับการส่งเสริมให้มีการถือศีลอดสำหรับผู้ที่ไม่ได้ไปประกอบพิธีฮัจญ์ ความประเสริฐของการถือศีลอดในวันนี้มีระบุไว้ในหะดีษว่าอัลลอฮฺจะทรงลบล้างความผิดบาปของผู้นั้น 1 ปีก่อนหน้าวันดังกล่าวและ 1 ปีหลังจากวันดังกล่าว [เศาะฮีหฺอิบนุ มาญะฮ์ เล่มที่ 7 หะดีษที่ 1802] ภาพอะเราะฟะฮฺบนแผ่นไม้จำหลักจึงเป็นสัญลักษณ์แทนการถือศีลอดและผลบุญอันประเสริฐจากการถือศีลอด

4) *การจ่ายซะกาต (บริจาค)* ถือเป็นภาคบังคับสำหรับมุสลิมที่มีความสามารถในการบริจาคซึ่งอาจไม่ได้อยู่ในรูปของเงินทอง แต่สามารถจ่ายเป็นสิ่งของ เช่น ข้าวสาร หรือปศุสัตว์ แม้ว่าแผ่นไม้จำหลักจะไม่ได้มีข้อความที่ระบุถึงการจ่ายซะกาตโดยตรง หากแต่ภาพอะเราะฟะฮฺนั้นสามารถสื่อความถึงการซะกาตได้ด้วย ในหะดีษหลายฉบับมักกล่าวถึง อะเราะฟะฮฺในฐานะที่เป็นขั้นตอนที่ต่อเนื่องกับการเชือดสัตว์พลีทาน [เศาะฮีหฺอิบนุ มาญะฮ์ เล่มที่ 25 หะดีษที่ 3190 และเศาะฮีหฺสุนันอบี ดาวูดหะดีษที่ 1937] กล่าวคือหลังจากการหยุดพักที่ทุ่งอะเราะฟะฮฺในวันที่ 9 เดือน ซุลฮิจญะแล้ว วันรุ่งขึ้นเป็นวันอีดิลอัฎฮา ซึ่งเป็นวันแห่งการเฉลิมฉลองและเป็นวันเริ่มช่วงของการเชือดสัตว์พลีทาน (การทำกุรบาน) การเชือดนี้มิใช่การสังเวยเซ่นสรวงต่ออัลลอฮฺแต่เป็นการทำตามคำสั่งของพระองค์ ดังข้อความในซูเราะฮฺอัลฮัจญ์

[22:37] "*เนื้อของมันและเลือดของมันจะไม่ถึงอัลลอฮฺแต่อย่างใด แต่การยำเกรงของพวกเจ้าจะถึงพระองค์*" เนื้อของสัตว์ที่ถูกเชือดจึงไม่ได้นำไปถวายต่ออัลลอฮฺ แต่ถูกเป็นจัดสรรปันส่วนเพื่อบริโภคในครอบครัว ญาติพี่น้องและบริจาคทานให้แก่ผู้ขัดสน ซึ่งสะท้อนความหมายของการซะกาตนั่นเอง

5) *การประกอบพิธีฮัจญ์* เป็นหลักปฏิบัติสำหรับผู้มีความพร้อมและมีความสามารถในการเดินทาง หลักปฏิบัติเรื่องฮัจญ์ถือบรรจุลงในแผ่นไม้สลักอย่างชัดเจนใน 2 ส่วน คือ ภาพอะเราะฟะฮฺซึ่งหะดีษระบุว่านบีมุฮัมมัดถือเป็นพื้นที่ที่กำหนดให้มีการหยุดพักอันจะทำให้การประกอบพิธีฮัจญ์ของบุคคลนั้นมีความสมบูรณ์ และภาพมัสยิดอัลฮะรอมซึ่งเป็นสถานที่สำคัญสำหรับการฏอวาฟ (เดินเวียนซ้าย 7 รอบรอบอาคารบัยตุลลอฮฺ)

ลวดลายภาพและข้อความต่างๆ บนแผ่นไม้จำหลักจึงมิได้แฝงไว้เพียงมโนทัศน์เกี่ยวกับจักรวาลวิทยาของอิสลามเท่านั้น แต่ยังเน้นย้ำในหลักการสำคัญของอัลอิสลามทั้งหลักศรัทธาและหลักปฏิบัติอย่างครบถ้วน

3. การกำหนดอายุสมัยของแผ่นไม้จำหลักประดับมิห์รอบของมัสยิดต้นสน

แม้ว่าแผ่นไม้จำหลักนี้จะปรากฏภาพของมัสยิดอัลฮะรอมและมัสยิดอัลนะบะวีย์ซึ่งน่าจะทำให้การกำหนดอายุสมัยเป็นไปได้ด้วยวิธีการเทียบเคียงช่วงเวลาที่แผนผังและโครงสร้างทางสถาปัตยกรรมของมัสยิดทั้งสองคล้ายคลึงกับภาพจำหลักนี้ หากแต่จากการศึกษาเบื้องต้นพบว่าภาพมัสยิดทั้งสองบนแผ่นไม้จำหลักล้วนได้รับแรงบันดาลใจมาจากภาพในหนังสือฟุตุฮุลฮะรอไมน์ซึ่งเขียนขึ้นในช่วงต้นคริสต์ศตวรรษที่ 16 และมีความนิยมในการคัดลอกและเพิ่มเติมเนื้อหารวมถึงรูปภาพสืบเนื่องกันต่อมาอีกหลายศตวรรษดังปรากฏว่ายังคงเป็นที่นิยมในอินเดียจนถึงช่วงปลายศตวรรษที่ 19 (ภาพที่ 15) คาดว่าหนังสือและภาพจากหนังสือดังกล่าวคงเสื่อมความนิยมลงหลังจากมีเทคโนโลยีการถ่ายภาพและการคมนาคมที่สะดวกรวดเร็วเอื้อต่อการเดินทางไปแสวงบุญมากขึ้น ดังนั้นภาพที่ศิลปินผู้สร้างไม้จำหลักใช้เป็นต้นแบบจึงอาจเป็นภาพมัสยิดทั้งสอง ณ ช่วงเวลาใดเวลาหนึ่งตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่ 16 มาจนถึงยุคร่วมสมัยกับศิลปินผู้จำหลักไม้ก็ได้ การเทียบเคียงโครงสร้างทางสถาปัตยกรรมเพื่อกำหนดอายุสมัยของแผ่นไม้จำหลักจึงไม่ใช่วิธีการที่น่าเชื่อถือได้

จากการศึกษาในเชิงประติมานวิทยาของแผ่นไม้จำหลักนี้สันนิษฐานว่าศิลปินผู้สร้างคงเป็นช่างท้องถิ่นที่มีความคุ้นชินในระบบประติมานวิทยาของศาสนาพุทธ-ฮินดู ดังพบการหยิบยืมวิธีรูปแบบทางศิลปะและการจัดวางลวดลายจากศิลปะทางพุทธศาสนามาใช้ การกำหนดอายุสมัยของแผ่นไม้จำหลักจึงอาจทำได้ด้วยการเทียบเคียงกับรูปแบบศิลปกรรมในพุทธศาสนาที่เป็นที่นิยมในช่วงเวลาเดียวกัน

ภาพที่ 15 ภาพวาดมัสยิดอัลนะบะวีย์
โดย Fateh Mohamed Mussawir ศิลปินชาวอินเดีย ราวปี 1880
ซึ่งยังคงได้รับอิทธิพลจากหนังสือฟุตุฮุลฮะรอไมน์
ที่มา: Hussaini Arts, ND.
http://www.husainiarts.com/original-paintings-of-holy-mosques-in-mecca--medina-circa-1880.html

สำหรับแผ่นไม้จำหลักนี้ผู้ศึกษามีความเห็นว่ามีการจัดวางระบบจักรวาลวิทยาคล้ายกับระบบการวางลายมงคลบนรอยพระพุทธบาทคือจัดวางในแนวตั้ง หากแต่แผ่นไม้จำหลักได้วางในลักษณะกลับด้านกันโดยเอาส่วนโค้งมนเป็นด้านบนเพื่อให้สอดรับกับหน้าที่ใช้งานในการประดับมิห์รอบซึ่งมักทำลักษณะเป็นซุ้ม ขณะที่รอยพระพุทธบาทนั้นส่วนโค้งมนถูกจัดเป็นด้านล่างแทนส่วนส้นพระบาท (ภาพที่ 16) จากงานศึกษาเรื่องระบบการจัดวางลายมงคลบนรอยพระพุทธบาทในประเทศไทย ตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 19-24 ของวิราภรณ์ สุวดีปฐมพงศ์ พบว่าระบบการจัดวางลายมงคลบนรอยพระพุทธบาทที่แสดงจักรวาลวิทยาเป็นแนวตั้ง เรียงตามลำดับภพภูมินี้ เป็นที่นิยมในอยุธยาตอนปลายสืบเนื่องมาจนถึงรัตนโกสินทร์ตอนต้น[17] ซึ่งคล้ายกับการตีความระบบการจัดวางจักรวาลวิทยาของแผ่นไม้จำหลักของผู้ศึกษาในบทความนี้

แม้ระบบการจัดวางลายมงคลบนรอยพระพุทธบาทจะมีความสืบเนื่องระหว่างอยุธยาตอนปลายมาจนถึงต้นรัตนโกสินทร์ แต่เมื่อพิจารณาการจัดแบ่งช่องตารางสำหรับการวางลายมงคลแล้วพบว่าในช่วงปลายอยุธยายังคงนิยมแบบตารางให้มีลักษณะเป็นช่องเล็กๆ ที่มีขนาดเท่ากัน เช่น รอยพระพุทธบาทบนแผ่นพระบฏในสมัยพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ การแบ่งช่องตารางนี้ต่างออกไปในสมัยรัตนโกสินทร์ดังเช่นรอยพระพุทธบาทประดับมุกของพระพุทธไสยาสน์ วัดโปรดเกศเชษฐาราม ซึ่งเป็นวัดที่สร้างขึ้นในปลายสมัยรัชกาลที่ 2 ภายใต้การอุปถัมภ์ของ

[17] วิราภรณ์ สุวดีปฐมพงศ์, “ระบบการจัดวางลายมงคลบนรอยพระพุทธบาทในประเทศไทย ตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 19 ถึงพุทธศตวรรษที่ 24,” (การค้นคว้าอิสระศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2552), 70-71.

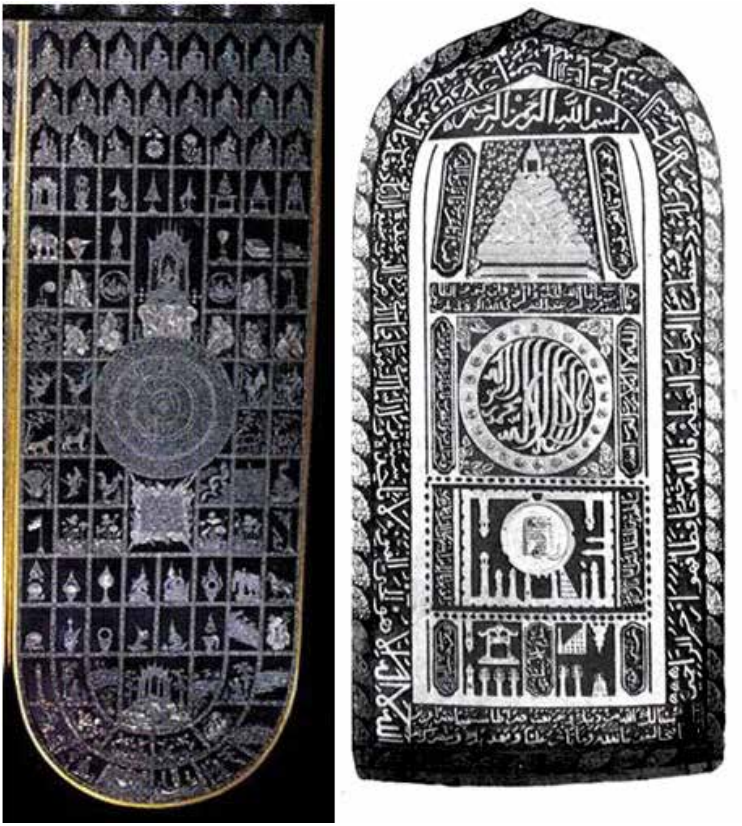

ภาพที่ 16 เปรียบเทียบความคล้ายคลึงของการจัดวางระบบจักรวาลวิทยา
ระหว่างรอยพระพุทธบาทในสมัยต้นรัตนโกสินทร์ (พระพุทธไสยาสน์ วัดโพธิ์)
กับแผ่นไม้จำหลักประดับมิห์รอบของมัสยิดต้นสน
ที่มา: ดัดแปลงจาก อาดิศร์ อิดรีส รักษมณี, 2557,102 และ มัชฌิมา, 2558.
http://www.madchima.org/forum/index.php?topic=16901.0

กรมหมื่นเจษฎาบดินทร์ (พระยศของรัชกาลที่ 3 ในขณะนั้น) ในปี 2365[18] ลายพระพุทธบาทของพระพุทธไสยาสน์องค์ดังกล่าวมีการขยายช่องตารางที่อยู่ตรงแถวกลางให้มีขนาดใหญ่เรียงตามแนวตั้งลงมา คือ จากส่วนบนของฝ่าพระบาทจนถึงส้นพระบาท (ภาพที่ 17) ลักษณะเช่นนี้ปรากฏบนลายพระบาทของพุทธไสยาสน์ในวิหารประธานของวัดราชโอรสาราม ซึ่งสร้างขึ้นโดยรัชกาลที่ 3 เช่นเดียวกัน[19] (ภาพที่ 18) การขยายช่องขนาดใหญ่ไว้ตามแนวแกนกลางของฝ่าพระบาทนี้คงได้รับการพัฒนาจนบรรลุขั้นสูงในการสร้างพระพุทธไสยาสน์ซึ่งมีลายพระพุทธบาทประดับมุก วัดพระเชตุพนฯ (วัดโพธิ์) ในปี 2374 (ภาพที่ 16) ซึ่งกล่าวกันว่ามีพระพุทธไสยาสน์วัดโปรดเกศฯ เป็นต้นแบบ นอกจากช่องขนาดใหญ่แล้ว ข้อสังเกตอีกประการที่สำคัญคือการให้ความสำคัญกับรูปพระอาทิตย์และรูปพระจันทร์ทรงราชรถที่ประดับอยู่สองข้างของรูปเขาพระสุเมรุ ดังตัวอย่างของรอยพระบาทของวัดโปรดเกศฯ ที่ขยายช่องของรูปพระอาทิตย์และพระจันทร์ให้มีขนาดใหญ่ ขณะที่วัดราชโอรสารามและวัดโพธิ์นั้นกลับมีขนาดเท่าช่องของลายมงคลอื่นๆ

เมื่อเปรียบเทียบกับแผ่นจำหลักไม้ของมัสยิดต้นสนแล้ว พบว่าแผ่นจำหลักไม้ดังกล่าวมีรูปแบบการใช้ช่องขนาดใหญ่ให้เรียงในแนวตั้งเช่นเดียวกับลายพระพุทธบาทสมัยต้นรัตนโกสินทร์ (ปลายรัชกาลที่ 2-รัชกาลที่ 3) ขณะที่ช่องเล็กๆ ซึ่งใช้ประดับลายมงคลอื่นๆ ถูกแทนที่ด้วยข้อความจากคัมภีร์อัลกุรอานในกรณีของแผ่นไม้จำหลัก นอกจาก

[18] *ศักดิ์ชัย สายสิงห์, งานช่างสมัยพระนั่งเกล้าฯ* (กรุงเทพฯ: มติชน, 2551), 74

[19] *ศักดิ์ชัย สายสิงห์*, 2551, 75-76, 253.

ภาพที่ 17ภาพลายมงคลบนรอยพระพุทธบาทของพระพุทธไสยาสน์
วัดโปรดเกศเชษฐารามซึ่งขยายช่องตารางที่อยู่ตรงกลางให้มีขนาดใหญ่
ตามแนวตั้งและให้ความสำคัญกับพระอาทิตย์และพระจันทร์
ที่มา: พันทิป, 2559,
https://pantip.com/topic/35470917.

ภาพที่ 18 ภาพลายมงคลบนรอยพระพุทธบาทของพระพุทธไสยาสน์
วัดราชโอรสาราม ซึ่งให้ความสำคัญกับช่องตารางที่อยู่ตรงกลางที่มีขนาดใหญ่
ตามแนวตั้งเช่นเดียวกับที่วัดโปรดเกศฯ
ที่มา: Naihua, 2555,
https://www.naihua.net/2012/07/wat-ra-ja-oros-bangkok.html

นี้การให้ความสำคัญกับสัญลักษณ์ของทิศตะวันออกและตะวันตกรวมถึงสัญลักษณ์ของวันเวลาบนแผ่นไม้จำหลักยังคล้ายคลึงกับระบบการจัดวางลวดลายบนรอยพระพุทธบาทในสมัยต้นรัตนโกสินทร์ที่ให้ความสำคัญกับพระอาทิตย์และพระจันทร์อีกด้วย ประเด็นที่ควรพิจารณาอีกประเด็นหนึ่งคือการประดับมุกบนรอยพระพุทธบาทซึ่งแม้จะเคยปรากฏมาก่อนแล้ว เช่น รอยพระพุทธบาทประดับมุกศิลปะล้านนาที่วิหารลายคำ หากแต่ความนิยมดังกล่าวน่าจะเพิ่มสูงขึ้นในช่วงรัชกาลที่ 3 ซึ่งมีพระราชนิยมศิลปะแบบจีน การประดับมุกจึงน่าจะเฟื่องฟูในช่วงเวลาดังกล่าวและส่งผลต่อการประดับมุกบนแผ่นไม้จำหลักด้วย

จากการเปรียบเทียบรูปแบบทางศิลปะที่กล่าวมาข้างต้น ในบทความนี้จึงกำหนดอายุสมัยของศิลปกรรมบนแผ่นจำหลักไม้ประดับมิห์รอบของมัสยิดต้นสนไว้ในช่วงต้นรัตนโกสินทร์ระหว่างรัชกาลที่ 2-3 อย่างไรก็ตามมิได้หมายความว่าเรื่องเล่าเกี่ยวกับแผ่นไม้ลอยน้ำในสมัยสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีนั้นจะไม่มีเค้าความจริง ผู้เขียนเห็นว่ามีความเป็นไปได้ที่แผ่นไม้ดังกล่าวอาจจะมีอายุเก่ากว่าสมัยธนบุรี-รัตนโกสินทร์ตอนต้น หากแต่คงมีการบูรณะหรือจำหลักลวดลายครั้งใหญ่ในสมัยต้นรัตนโกสินทร์ช่วงเวลาเดียวกันกับที่มีการปรับเปลี่ยนมัสยิดจากไม้เป็นตึกก่ออิฐถือปูนในสมัยหลวงโกชาอิศหาก ในปี 2358 ดังปรากฏในประวัติมัสยิดต้นสนว่า *"ส่วนภายในมัสยิด ทางทิศกิ๊บหลัดตอนกลางเป็นที่ตั้งของเมียะหรอบและมิมบัร คงใช้ของเก่าที่ท่านบรรพบุรุษได้สร้างขึ้นไว้แต่เดิม พร้อมทั้งกระดานแผ่นที่แกะสลักอายะฮกุรอ่าน ที่เก็บได้จากท่าน้ำมัสยิดก็คงตั้งไว้หน้าเมียะหรอบที่เดิม แต่ได้มีการตกแต่งลงรักปิดทอง ประดับด้วยกระจกแก้วลูกปัดตามเสาเสียใหม่ดูสวยสดงดงามยิ่งขึ้น"*[20] เมื่อพิจารณาจากภาพถ่ายของมัสยิดต้นสนหลังเก่าซึ่งมี

[20] สรยุทธ ชื่นภักดี (2544) อ้างใน อาดิศร์ อิดรีส รักษมณี, 2557, 99-100.

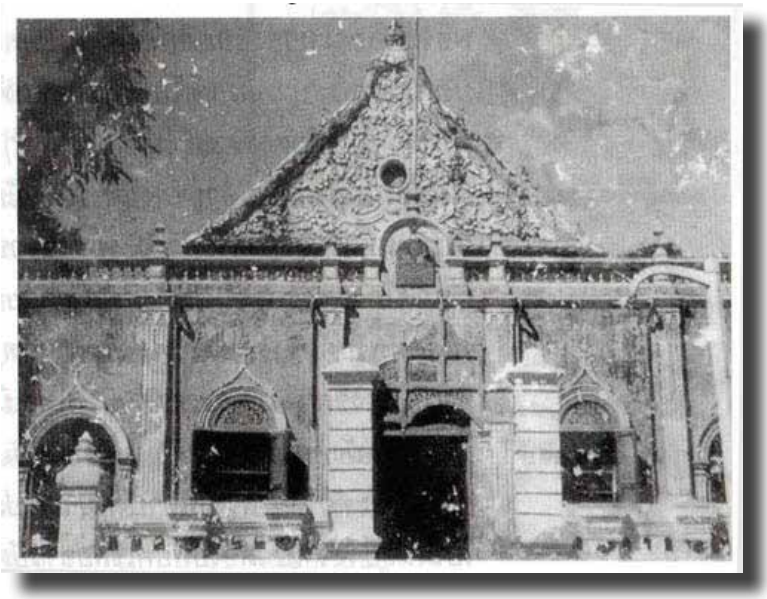

ภาพที่ 19 อาคารมัสยิดต้นสนหลังเดิมซึ่งเป็นอาคารทรงจั่ว
มีลักษณะทางสถาปัตยกรรมคล้ายแบบพระราชนิยมในรัชกาลที่ 3
ที่มา: อาดิศร์ อิดรีส รักษมณี, 2557, 103.

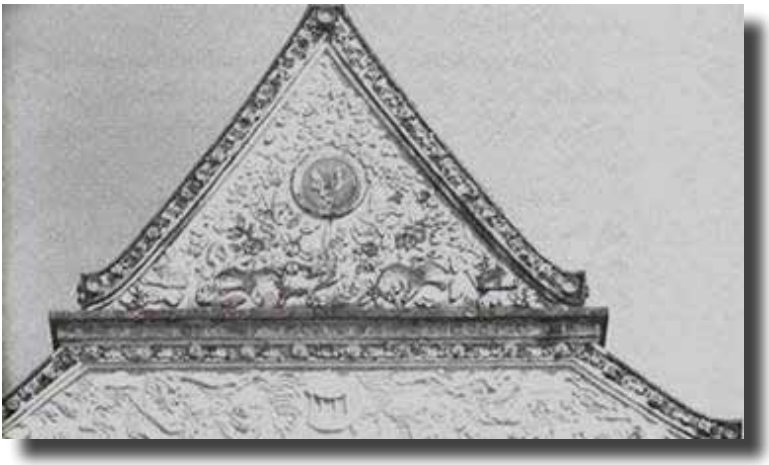

ภาพที่ 20 ลวดลายบนหน้าบันวิหารพระพุทธไสยาสน์ วัดราชโอรสาราม
ศิลปะพระราชนิยมในรัชกาลที่ 3
ที่คล้ายคลึงกับหน้าบันของมัสยิดต้นสนหลังเดิม
ที่มา: ศักดิ์ชัย สายสิงห์, 2551, 87.

สถาปัตยกรรมคล้ายกับสถาปัตยกรรมพระราชนิยมในรัชกาลที่ 3 (ภาพที่ 19) โดยเฉพาะหน้าบันของมัสยิดซึ่งมีลวดลายคล้ายลวดลายของหน้าบันวิหารพุทธไสยาสน์ วัดราชโอรสาราม ซึ่งเป็นปูนปั้นทั้งหมดไม่ประดับกระเบื้อง[21] (ภาพที่ 20) หากแต่ในกรณีมัสยิดคงตัดลวดลายรูปสัตว์และลายมงคลแบบจีนออกคงเหลือเพียงลายช่อดอกไม้ ลักษณะดังกล่าวยิ่งช่วยยืนยันถึงอิทธิพลของศิลปะพระราชนิยมในรัชกาลที่ 3 ที่มีต่อมัสยิดต้นสนทั้งในส่วนของการสร้างอาคารและการจำหลักลวดลายบนแผ่นไม้ประดับมิห์รอบ

4. สรุป

การศึกษาเชิงประติมานวิทยาของแผ่นไม้จำหลักประดับมิห์รอบของมัสยิดต้นสนสะท้อนให้เห็นวิธีคิดเกี่ยวกับจักรวาลวิทยาของมุสลิม รวมถึงการใช้สัญลักษณ์และถ้อยความต่างๆ เพื่อสื่อถึงหลักการของอิสลามทั้งหลักศรัทธาและหลักปฏิบัติ ขณะที่อายุเวลาของแผ่นไม้จำหลักนี้สามารถเทียบเคียงได้กับรูปแบบของการจัดระบบลายมงคลบนรอยพระพุทธบาทสมัยต้นรัตนโกสินทร์ อายุสมัยของศิลปกรรมบนแผ่นไม้จำหลักจึงไม่น่าจะเก่าไปกว่าสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น จากการศึกษาลวดลายบนแผ่นไม้จำหลักเห็นได้ว่าผู้สร้างผลงานได้นำเอาระบบประติมานวิทยาของพุทธ-ฮินดูเข้ามาปรับใช้กับศิลปกรรมอิสลามได้อย่างลงตัว สะท้อนให้เห็นถึงขันติธรรมในทางศิลปกรรมของคนในอดีตที่สามารถแลกรับปรับใช้ศิลปะของศาสนาอื่นๆ มาผสมผสานเข้ากับศิลปะที่อยู่บนข้อกำหนดทางศาสนาของตนเองได้เป็นอย่างดี

[21] ศักดิ์ชัย สายสิงห์, 2551, 86-88.

บรรณานุกรม

มุนิร มูฮำหมัด. *หลักการศรัทธาตามแนวอะฮฺลุซซุนนะฮฺวัลญะมาอะฮฺ*. กรุงเทพฯ: จิรรัชการพิมพ์, 2550.

วสมน สาณะเสน. “แนวคิด รูปแบบ และพัฒนาการของมิหร็อบมัสยิดต้นสน เขตบางกอกใหญ่ กรุงเทพมหานคร.” วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2557.

วิราภรณ์ สุวดีปฐมพงศ์. “ระบบการจัดวางลายมงคลบนรอยพระพุทธบาทในประเทศไทย ตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 19 ถึงพุทธศตวรรษที่ 24.” การค้นคว้าอิสระศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2552.

ศักดิ์ชัย สายสิงห์. *งานช่างสมัยพระนั่งเกล้าฯ*. กรุงเทพฯ: มติชน, 2551.

สมาคมนักเรียนเก่าอาหรับ ประเทศไทย. *พระมหาคัมภีร์อัลกุรอานพร้อมคำแปลเป็นภาษาไทย*. อัลมะดีนะฮฺอัลมุเนาวะเราฮฺ: ศูนย์กษัตริย์ฟาฮัด เพื่อการพิมพ์อัลกุรอาน, 2542.

อาดิศร์ อิดรีส รักษมณี. *มัสยิดในกรุงเทพฯ*. กรุงเทพฯ: มติชน, 2557.

อาริฟีน แสงวิมาน. *หลักอะกีดะฮ์แนวทางสะลัฟระหว่างอัลอะชาอิเราะฮ์กับวะฮฺฮาบียะฮ์*. ม.ป.ท., 2558.

เอเดรียน สนอดกราส. *สัญลักษณ์แห่งพระสถูป*. บรรณาธิการแปลโดย ภัทรพร สิริกาญจน. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2537.

Straten,Roelof van. *An Introduction to Iconography.* New York: Taylor and Francis, 1994.